

Lietuvos moterų lobistinė organizacija

www.lmlo.lt

**Kokybinio tyrimo
„Stereotipinių nuostatų lyčių atžvilgiu įtaka
darbų (studijų, specialybių, profesijų) pasirinkimui“
santrauka**

Kaunas, 2022

TURINYS

Įvadas

1. Tyrimo metodologija

2. Tyrimo rezultatai

- 2.1. Veiksniai, turintys įtakos jaunimui renkantis tipines/netipines lyčiai profesijas bei išitraukiant į tipines/netipines lyčiai darbo sritis
- 2.2. Švietėjų įtaka jaunimui renkantis tipines/netipines lyčiai profesijas
- 2.3. Ekspertų nuostatos ir jų galima įtaka jaunimui renkantis ar/ir nukreipiant jaunimą į tipines/netipines lyčiai profesijas bei darbo sritis

3. Tyrimo išvados

4. **Rekomendacijos** dėl priemonių negatyviems faktoriams, įtakojančioms darbo rinkos segregaciją pagal lytį, lemiančią atlyginimų skirtumus, šalinti

Priedai:

1. Bendrieji klausimai apie dalyvius
2. Klausimynas jaunimo atstovų grupinei apklausai (Focus grupė)
3. Klausimynas švietimo darbuotojų grupinei apklausai (Focus grupė)
4. Klausimynas ekspertams (individualūs interviu)
5. Konfidencialumo forma

IVADAS

Moterų ir vyrų ekonominė padėtis Lietuvoje skirtinga. Ji nulemta visų pirma darbo užmokesčio atotrūkio kurį, savo ruožtu lemia profesinė ir sektorinė, bet taip pat ir vertikalioji darbo rinkos segregacija pagal lytį.

Statistikos duomenimis, Lietuvoje vyrauja ryškus pasiskirstymas į vyriškas ir moteriškas profesijas ir sektorius. Pagrindinėmis vyrų dominuojamomis ekonominės veiklos sritimis išlieka statybų sektorius, transporto ir saugojimo veikla, žemės ūkis, miškininkystė ir žuvininkystė. Pagrindinės moterų ekonominės veiklos sritys – žmonių sveikatos priežiūra ir socialinis darbas, švietimas, apgyvendinimo ir maitinimo paslaugos.

Vadinamosios „moteriškosios“ profesijos dažnai yra mažiau vertinamos nei „vyriškomis“ laikomos profesijos, o ir vadinamuosiuose „moteriškuose sektoriuose“, vidutiniškai atlyginimai neretai žemesni, nei vadinamuosiuose „vyriškuose“. Tačiau moterų ir vyrų dominuojami sektoriai ir profesijos stabiliai išlieka ir keičiasi vis dar lėtai. Merginos ir toliau renkasi studijas, kurias baigusios įgyja vadinamąsias „moteriškas“ specialybes, profesijas, vaikinai – „vyriškąsias“. O pagrindinė darbo rinkos segregacijos pagal lytį priežastis – giliai įsišaknijęs ir sunkiai besikeičiantis požiūris į moterų ir vyrų vaidmenis, į darbus, profesijas, specialybes, tinkamas moterims ar vyrams.

Į šią problemą atkreipė dėmesį Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos komitetas. 2019 metais apsvaustęs Lietuvos periodinį pranešimą dėl Jungtinių Tautų konvencijos dėl visų formų diskriminacijos moterims panaikinimo įgyvendinimo Lietuvoje, Komitetas išreiškė susirūpinimą dėl gajų diskriminuojančių lyčių stereotipų, moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumų, vertikalios ir horizontalios profesinės segregacijos ir rekomendavo Lietuvai sustiprinti stereotipų šalinimo priemonių įgyvendinimą švietimo sistemoje, imtis priemonių, kad būtų pašalinti diskriminaciniai lyčių stereotipai ir sistemos barjerai, kurie gali atgrasyti mergaites nuo stojimo į netradicines mokslo ar profesijų sritis visais švietimo lygmenimis, stiprinti priemones, skirtas kovoti su horizontalia ir vertikalia profesine segregacija tarp vyrų ir moterų ir mažinti atlyginimų skirtumą¹.

Siekdama prisidėti prie darbo rinkos segregacijos pagal lytį mažinimo, neigiamai veikiančio moterų ir vyrų darbo užmokesčio ir pensijų skirtumus, Lietuvos moterų lobistinė organizacija įgyvendina projektą „*Startas lygiavertei karjerai*.“ Projektą finansuoja Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Projekto tikslas - skatinti moterų ir vyrų lygybę įgyvendinant priemones, skirtas segregacijai dėl lyties švietimo ir darbo rinkos srityse mažinti. Vienas šio projekto uždavinių - identifikuoti veiksnius, darančius įtaką jaunimui, merginoms ir vaikinams, renkantis (ne)tipines lyčiai studijas, profesijas, specialybes, darbą, nustatyti, kokią įtaką (ne)tipiniams merginų ir vaikinų pasirinkimams daro švietimo ir darbo srities ekspertai bei parengti rekomendacijas dėl priemonių darbo rinkos segregacijai mažinti. Projektu taip pat numatyta stiprinti švietimo srities darbuotojų kompetencijas lyčių lygybės klausimais, supažindinti vaikus ir jaunimą su (ne)tipinių studijų, darbų pasirinkimo galimybėmis, skatinant rinktis studijas, specialybes, profesijas nepriklausomai nuo lyties, nepriklausomai nuo tradiciškai susiklosčiusios visuomenės nuomonės, stereotipinio požiūrio į tai, kad vienas ar kitas darbas laikomas „tradiciškai moterišku“, arba tipišku moterims (pvz., švietimas, socialinis darbas, sveikatos apsauga ir kt.) ar „tradiciškai

¹ Concluding observations on the sixth periodic report of Lithuania.

<https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsvxlfhYepfIYmW0eRMA3oVvIzfMFUxudXxInL4EdFHIw0HFwJn60mJLpFeGqGmdQRPD5vfbnIv8MohKfp2Pb6LmlloCFnbO1aotZA1JR3DShj>

vyrišku“, arba tipišku vyrams² (pvz., statybos, transportas, žuvininkystė ir kt.). Be to, visuomenė bus informuota apie segregacijos dėl lyties švietimo ir darbo rinkos srityse problemas, priežastis ir pasekmes.

Viena iš šio projekto veiklų - atliktas kokybinis tyrimas „Stereotipinių nuostatų lyčių atžvilgiu įtaka darbų (studijų, specialybių, profesijų) pasirinkimui“.

1 lentelė. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Tyrimo tikslas:	Ištirti ir įvertinti veiksnius lemiančius lyčių stereotipų susiformavimą ir įtaką renkantis studijas, specialybes, profesijas, darbus.
Tyrimo uždaviniai:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Identifikuoti jaunimo grupei įtakos turinčius veiksnius renkantis tipines/netipines lyčiai profesijas bei ištraukiant į tipines/netipines lyčiai darbo sritis. 2. Ištirti švietėjų įtaką jaunimui renkantis tipines/netipines lyčiai profesijas. 3. Ištirti ekspertų nuostatas ir jų galimą įtaką jaunimui renkantis ar/ir nukreipiant jaunos darbuotojus į tipines/netipines lyčiai profesijas bei darbo sritis. 4. Parengti rekomendacijas dėl konkrečių priemonių skatinančių rinktis netipines lyčiai profesijas ir darbo sritis efektyvesnio naudojimo(si).

Projektą koordinavo Lietuvos moterų lobistinės organizacijos (toliau - LMLO) pirmininkė Audronė Kisielienė. Tyrimą atliko mokslininkų grupė iš skirtingų Lietuvos aukštųjų mokyklų, Vytauto Didžiojo universiteto (VDU), prof. Margarita Teresevičienė, Vilniaus universiteto (VU) mokslininkė dr. Reda Adomaitienė, lyčių lygybės ekspertė Vanda Juršėnienė iš Mykolo Romerio universiteto (MRU).

Tyrimo santraukoje pateikiamas įvadas, tyrimo rezultatų pristatymas, išvados ir rekomendacijos. Įvade trumpai pateikiama informacija apie profesinę ir sektorinę darbo rinkos segregaciją pagal lytį ir jos sukeliamas pasekmes bei projekto veiklas, skirtas šios problemos sprendimui. Tyrimo rezultatų dalyje grupinių ir individualių interviu metu gautų duomenų pagrindu analizuojami veiksniai, turintys įtakos jaunimui renkantis tipines/netipines lyčiai profesijas bei ištraukiant į tipines/netipines lyčiai darbo sritis; švietėjų įtaka jaunimui renkantis tipines/netipines lyčiai profesijas; ekspertų nuostatos ir jų galima įtaka jaunimui renkantis ar/ir nukreipiant jaunimą į tipines/netipines lyčiai profesijas bei darbo sritis. Atliktos analizės pagrindu pateikiamos išvados ir rekomendacijos dėl priemonių negatyviems faktoriams, įtakojantiems darbo rinkos segregaciją pagal lytį, lemiančią atlyginimų skirtumus, šalinti.

Tyrimo autorės dėkoja visiems apklausų dalyvėms ir dalyviams: studentėms ir studentams, mokytojoms ir mokytojams, švietimo darbuotojoms ir darbuotojams, darbo rinkos ekspertėms ir ekspertams už jų aktyvų dalyvavimą apklausose, atvirą dalijimąsi nuomonėmis ir išvalgomis.

² Toliau tyrimo ataskaitoje naudojamas arba vienas, arba kitas iš šių sinonimų.

1. STEREOTIPINIŲ NUOSTATŲ LYČIŲ ATŽVILGIU ĮTAKA DARBŲ (STUDIJŲ, SPECIALYBIŲ, PROFESIJŲ) PASIRINKIMUI TYRIMO METODOLOGIJA

Įgyvendinant iškeltus projekto uždavinius atliekamas empirinis tyrimas. Tikimasi, kad Tyrimo duomenimis grįstos rekomendacijos švietimo ir darbo rinkos ekspertėms ir ekspertams, dirbančioms ar dirbantiems su jaunimu, politikėms ir politikams padės formuoti ir įgyvendinti kryptingas tikslines priemones, skatinančias jaunimo pasirinkimus, neįtakojamus lyčių stereotipų.

Tyrimo tikslinės grupės. Kadangi tyrime koncentruojamasi į švietimo ir darbo rinkos sritis, nuspręsta apklausti trijų tikslinių grupių atstoves / atstovus. Pirmoji grupė – pedagogės / pedagogai. Ši grupė pasirinkta atsižvelgiant į tai jog profesijos pasirinkimo motyvai pradeda formotis dar mokantis mokykloje ir nemažą vaidmenį čia atlieka socializacijos agentai, tarpe kurių ir pedagogės ar pedagogai³. Atlikti tyrimai rodo, jog nemaža dalis pedagogių ir pedagogų vis dar sąmoningai ar nesąmoningai tačiau ugdymo procese visgi vadovaujasi stereotipine bendrąja nuostata lyčių atžvilgiu⁴. Taigi, šiuo atveju labai svarbu suprasti, kokie veiksniai lemia tam tikrų nuostatų (ne)kaitą ir priemonių formuojant moksleivių nuostatas profesinio pasirinkimo srityje taikymą.

Antroji grupė – aukštųjų ir/ar aukštesniųjų mokyklų, skirtingas profesijas pasirinkę studijuoti studentės / studentai (toliau – jaunimo grupė). Jaunimo grupės atstovės ir atstovai, tai potencialūs darbuotojos bei darbuotojai, atskirų sričių specialistės ir specialistai. Ši grupė pasirinkta apklausti, tikintis išsiaiškinti veiksniai paskatinusius rinktis vieną ar kitą profesiją, kiek tam įtakos galimai turi išoriniai ir artimos aplinkos veiksniai (mokykla, šeima, draugai ir kt.) formuojamos nuostatos lyčių atžvilgiu.

Trečioji grupė – ekspertės ir ekspertai – tai konkrečios srities profesionalės ar profesionalai turintys išskirtinių specifinių žinių ir patirties konkrečioje srityje⁵. Ekspertė /-ų grupei pasirinkti asmenys turintys žinių karjeros konsultavimo, planavimo srityse, analizuojantys darbo rinkos poreikius, dirbantys su jaunimu ar potencialiais darbuotojais bei darbdaviais.

Tyrimo metodai. Tyrimui atlikti taikomas kokybinis tyrimo metodas. Kokybinio tyrimo orientacija į skirtingas individų patirtis ir sąveikas^{6,7} iš esmės leidžia empiriškai pažvelgti į profesinius pasirinkimus tiek iš subjektyviosios individo perspektyvos, tiek iš formalizuoto požiūrių kampo. Įvertinus pasirinktų tyrimui tikslinių grupių specifiškumą bei prieinamumo galimybes (geografiniu ir laiko atžvilgiu) tyrimui atlikti pasirinkti du duomenų rinkimo metodai, tai - *grupinio interviu* ir *individualiai atliekamo interviu* metodai.

Grupinio interviu metodas (angl. *focus group*). Šis metodas yra tinkamas norint gauti kuo daugiau įvairesnės informacijos konkrečia tema. Taikant grupinio interviu metodą vienu metu

³ Novelskaitė, A., Purvaneckienė, G., Urbonienė, A. 2011. Empiriniai lyties aspekto fizinių ir technologijos mokslų srityse tyrimai. Metodologiniai Lietuvos bendrojo lavinimo ir aukštosiose mokyklose bei mokslo organizacijose atliktų studijų ypatumai. Iš. *Moteris fiziniuose ir technologijos moksluose: mokinė, studentė, mokslininkė*. Sud. Novelskaitė, A., Purvaneckienė, G. 2011, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla

⁴ Novelskaitė, A., Purvaneckienė, G. 2011. *Moteris fiziniuose ir technologijos moksluose: mokinė, studentė, mokslininkė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

⁵ Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. 2016. Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu. Vilnius: MRU;

⁶ Rapley, T. (2007) *Doing Conversation, Discourse and Document Analysis. The SAGE Qualitative Research Kit*. Los Angeles, etc.: SAGE Publications.

⁷ Kvale, S. (2012) *Doing Interviews. The SAGE Qualitative Research Kit*. Los Angeles, etc.: SAGE.

galima stebėti grupės dinamiką, t. y. padedant moderatoriui suprasti grupės nuomonių ir požiūrių skirtumus, išgirsti įvairias idėjas, nuostatas analizuojamu klausimu⁸. Grupinio interviu metodas taikomas apklausiant dvi grupes: švietimo srities darbuotojų ir jaunimo tikslines grupes. Tikimasi, jog būtent šių tikslinių grupių atstoves ar atstovus galima vienu metu sukviesti į bendrą diskusiją.

Individualaus pusiau struktūruoto interviu metodas taikomas apklausiant trečiąją, t. y. ekspertų grupę. Tokį tyrimo metodo pasirinkimą apklausiant konkrečiai šios tikslinės grupės atstoves ar atstovus nulėmė keli aspektai. Pirmiausia, galimas tyrimo dalyvių pasiekiamumas, t. y. ekspertai gali būti iš skirtingų miestų, todėl individualiai tartis dėl interviu bus paprasčiau nei derinti kelių ekspertų iš skirtingų miestų atvykimą. Antra, lankstesnis laiko planavimas, t. y. derinamasi prie tyrėjos ir ekspertų ar ekspertų laiko, o ne grupės žmonių.

Tyrimo instrumentai. Tiek grupiniam interviu, tiek individualiam interviu atlikti sukurti pusiau struktūruoti interviu klausimynai. Tokio pobūdžio tyrimo instrumentai pasirinkti dėl jo patogumo ir galimybės gauti kuo daugiau įvairesnės informacijos, t. y. taikant tokį klausimyną galima iš anksto numatyti temas ir problemas ir tuo pat metu neprisirišti prie klausimų tvarkos, taip pat sudaroma galimybė šalia pagrindinio klausimo užduoti kitus papildomus klausimus.

Klausimynų struktūrą sudarė šios dalys:

- (a) *Lydraštis* kuriame pateikta visa reikiama ir aktuali potencialiems tyrimo dalyvėms ir dalyviams informacija (kas atlieka tyrimą, koks tyrimo tikslas, kur ir kaip bus panaudojami tyrimo rezultatai, konfidencialumo užtikrinimas). Lydraštis siunčiamas kartu su kvietimu dalyvauti tyrime, vėliau lydraštyje esama informacija primenama dar prieš atliekant tyrimą.
- (b) *Bendrojo pobūdžio klausimai* tai uždarojo tipo klausimai visų tyrimo grupių dalyvėms / dalyviams, siekiant sukaupti bendrąją informaciją apie jas / juos (lytis, amžius, įgyta/norima įgyti profesija ir pan.). Prie bendrųjų klausimų įtraukti ir klausimai, kuriais siekta išsiaiškinti visų grupių tyrimo dalyvių nuostatas į jų turimą ar norimą įgyti profesiją, darbą. Taigi, čia tyrimo dalyvėms ir dalyviams buvo pateikti tokie klausimai kaip *šiai dienai savo įgytą profesiją / dirbamą darbą priskirtumėte...* Pateikiant galimus atsakymus: *tipiškai „moteriška“ profesija; tipiškai „vyriška“ profesija; nepriskirčiau nei vienai lyčiai; profesija tipiška tiek moterims, tiek vyrams* ar pateikiant *kita*, t. y. savo turimą atsakymo variantą.
- (c) *Klausimų dalis*, tai interviu klausimai suformuluoti konkrečiai tiriamųjų grupei.

Klausimyną švietimo darbuotojams sudarė 9 pagrindiniai klausimai. Suformuluoti klausimai apėmė kelias skirtingas temas. Pirmoji tema, **asmeniniai pasirinkimai** (1 atviras klausimas). Tai klausimas, kuriuo siekiama išsiaiškinti veiksnius lėmusius asmeninius tyrimo dalyvių profesinius pasirinkimus; Antroji tema – **nuostatos** (2 ir 3 klausimai). Tai klausimai kuriais siekiama išsiaiškinti esamas tyrimo dalyvių nuostatas lemiančias (ne) tipinius profesijų pasirinkimus; Trečioji tema – **galimos įtakos** (4 ir 5 klausimai). Klausimai, kuriais siekiama išsiaiškinti dalyvių požiūrį į veiksnius darančius įtaką jauniems žmonėms renkantis profesijas. Penktoji tema – **elgsena** (6-9 klausimai). Tai klausimai, kuriais siekiama išsiaiškinti daromus ar galimus atlikti veiksmus skatinant jaunus žmones rinktis netipines jų lyčiai profesijas.

⁸ Guidelines for Conducting Focus Group Discussion. Prieiga internete:

http://fscluster.org/sites/default/files/documents/PHL_Guidelines_for_Focus_Group_Discussions_4.12.13.pdf

Klausimyną ekspertams sudarė 9 klausimai. Čia galima išskirti tris pagrindines klausimų temas. Pirmoji tema – analogiška kaip ir švietėjų grupei – **asmeniniai pasirinkimai** (1 atviras klausimas). Tai klausimas, kuriuo siekiama išsiaiškinti veiksnius lėmusius asmeninius tyrimo dalyvių profesinius pasirinkimus; Antroji tema – **nuostatos** (2 ir 3 atviro tipo klausimai ir 4 – pusiau atviro tipo klausimas). Tai klausimai kuriais siekiama išsiaiškinti esamas tyrimo dalyvių nuostatas lemiančias (ne) tipinius profesijų pasirinkimus. Pateikiant ketvirtąjį klausimą, iš pradžių tyrimo dalyvėms ir dalyviams buvo pateiktas sąrašas konkrečių savybių⁹ ir prašoma pažymėti savybes kurios jų nuomone yra būdingos tik moterims arba tik vyrams. Tyrimo dalyvės ir dalyviai, taip pat turėjo galimybę prie savybės nurodyti „neutralu“, kas reiškia, kad savybė tinkama ir vyrams ir moterims. Žymėjimui buvo skiriama iki trijų minučių. Vėliau tyrimo dalyvių pasirinkimai buvo aptarti pagrindžiant kodėl tokie pasirinkimai. Trečioji tema – elgsena (5-9 atvirojo tipo klausimai). Klausimai, kuriais siekiama išsiaiškinti atliekamus ar galimus atlikti karjeros specialistų veiksmus skatinant jaunos žmonės rinktis netipiškas jų lyčiai profesijas.

Jaunimo grupės klausimyną sudarė 9 klausimai. Kadangi kai kurios klausimų temos pasikartojančios kaip ir prieš tai aptartose grupėse, čia jos detalios neaiškinamos. Pirmoji tema – įtaka profesijos pasirinkimui (1 ir 2 klausimai); Antroji tema – nuostatos (4 – 6 ir 8 klausimai). 4 klausimas, analogiškas kaip ir pateiktas ekspertams, todėl jo dar kartą jis nebus aptariamas. 5 klausimu, tyrimo dalyvių buvo prašoma pasirinkti 3-5 veiklas, darbus, profesijas, kurios tyrimo dalyvių nuomone labiausiai tipiškos „moteriškos“ ar „vyriškos“. Tyrimo dalyvės ir dalyviai, taip pat galėjo rinktis ir atsakymo variantą „neutralu“, kas reišktų, jog profesijos su konkrečia lytimi nesieja. Vėliau, tyrimo dalyvių pasirinkimai buvo aptariami, prašant pagrįsti savo pasirinkimus. Siekiant matyti detalius tyrimo dalyvių atsakymus ir patogesnę atsakymų pateikimą 4 ir 5 klausimus, tyrimo dalyviams savybių ir veiklų/darbu/profesijų sąrašai buvo patalpinti docs.google.com. Atsakymams pažymėti buvo skiriama iki trijų minučių kiekvienam klausimui. Trečioji tema – požiūrio kaita (3, 7 ir 9 klausimai).

Tyrimo dalyvės ir dalyviai. Potencialių tyrimo dalyvių sąrašas buvo pradėtas formuoti iškart suderinus tyrimo instrumentus ir vykdomas visą duomenų rinkimo laikotarpį. Faktinė interviu dalyvių imtis formuojama vadovaujantis netikimybiniais tiksliniais – heterogeninės, ekspertinės ir „sniego gniūžtės“ - atrankų principais. Tikslinė atranka pasižymi lankstumu leidžianti tobulinti ir tikslinti atrankamų tyrimo dalyvių tipus¹⁰. Tokie atrankų principai taikomi atsižvelgiant į kelis kriterijus.

Heterogeniškos atrankos principas taikomas siekiant užtikrinti patirčių įvairovę ir įvairesnes institucines praktikas. Toks atrankos principas ypač aktualus atrankant dalyves ir dalyvius jaunimo grupėms. Svarbūs informančių ir informantų atrankos kriterijai (a) pasirinktų studijuoti profesijų įvairovė, (b) lytis. Tuo tarpu vykdamas švietimo darbuotojų atranką heterogeniško principas taikomas užtikrinant švietimo institucijų įvairovę (didmiestis, regionas).

Įvertinus tai, kad karjeros specialistai yra geriausiai susipažinę su darbo rinkos situacija ir dalyvauja padedant pasirinkti tinkamas profesijas, tuo tarpu švietimo darbuotojai geriausiai

⁹ Savybių sąrašas sudarytas remiantis Lietuvos Respublikos Švietimo sistemos būklės studijos „Lietuvos mokinės ir studentės tiksliausiuose moksluose“ ataskaita, 2008 m. Ataskaita parengta atlikus keletą švietimo būklės Lietuvoje tyrimų skirtingose mokslo ir studijų institucijose apklausiant moksleives ir moksleivius, studentes ir studentus, švietimo darbuotojas/darbuotojas, mokslininkes ir mokslininkus. Studijos vadovė dr. Novelskaitė Aurelija, vykdytojos: dr. Jurienienė Virginija, Poškuvienė Rasa, doc.dr. Purvaneckienė Giedrė, dr. Stonkuvienė Irena, doc.dr. Šatkovskienė Dalia, dr. Urbonienė Aistė ir Valantinaitė Dovilė. Prieiga internete:

¹⁰Hennink, M.; Hutter, I.; Bailey, A. Qualitative Research Methods. 2011. London: Sage Publications.

susipažinę su mokymosi programų turiniu ir turi galimybę stebėti bei įtakoti jaunų žmonių profesinius pasirinkimus, čia taikytas ekspertinės atrankos principas. Galiausiai, renkant duomenis, papildomai buvo naudojamas ir „sniego gniūžtės“ atrankos principas, prašant interviu dalyvavusių informančių ar informantų nurodyti galimus kitus tyrimo dalyves ar dalyvius. Šis atrankos principas taikytinas visų trijų grupių atveju.

Tyrimo dalyvių imtis, t. y. kiek planuojama apklausti dalyvių sudaroma atsižvelgiant ir į planuojamą apklausos formatą. Svarbu buvo atrasti reikiamą balansą tarp dalyvių skaičiaus ir laiko skiriamo vienai diskusijai ir kiek įmanoma sukaupti reikiamos informacijos. Formuojant grupinių interviu dalyvių imtį buvo atsižvelgta į Kruegeris ir Casey (2009)¹¹ rekomendacijas, todėl formuojant interviu grupes buvo atsižvelgta į tokius aspektus kaip (a) klausimų skaičius klausimyne bei (b) dalyvių noras įsitraukti į planuojamą diskusiją.

Grupiniai interviu buvo atlikti sekančia sudėtimi ir tvarka. **Suplanuotos dvi švietimo darbuotojų grupinės diskusijos**, kurių metu planuojama apklausti ne mažiau kaip 12 dalyvių, tačiau eigoje grupinėje diskusijoje dalyvavo 15 švietimo darbuotojų. Lyties aspektu, užtikrinti tyrimo dalyvių įvairovės nepavyko, kadangi tyrime dalyvauti atsiliepė vien moterys (2 lentelė). Didžiąją tyrimo dalyvių dalį sudarė 40-50 metų amžiaus pedagogės ar tos, kurios turi 15-30 metų darbo patirtį. Daugiausiai pedagogių iš Kauno rajono.

2 lentelė. Tyrimo dalyvavusių švietimo darbuotojų pasiskirstymas pagal amžių, miestą ir darbo patirtį

	Grupė	Asmenys
Tyrimo dalyvių amžius	30-40 m.	2
	40-50 m.	9
	50-60 m.	1
	60+ m.	3
Miestas / rajonas kuriame dirba	Kauno rajonas	9
	Lazdijų rajonas	2
	Šiaulių rajonas	1
	Šilalės rajonas	3
Darbo patirtis	Iki 5 m.	1
	5-15 m.	3
	15-30 m.	9
	30+ m.	2

Suplanuotos 4 jaunimo grupės, po ne mažiau kaip 8 dalyves / dalyvius, t. y. ne mažiau kaip 32 informantės ar informantai. Tyrimo dalyvavo 32 studentės ir studentai iš skirtingų aukštųjų mokyklų (Vilniaus, Mykolo Romerio, Vytauto Didžiojo universitetų bei Utenos kolegijos). Didžiąją tyrimo dalyvių dalį sudarė merginos, t. y. 21 informantė ir vaikinų 9 informantai (3 lentelė). Vienas iš tyrimo dalyvių nurodė „non-binary“ lytį. Tyrimo dalyvių amžius 18-38 metai, tačiau didžioji dalis tyrime dalyvavusiųjų buvo pirmo kurso nuolatinių studijų studentės ar studentai.

¹¹ Krueger, A. R., Casey, M. A. 2009. *Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research*. 4th ed. Los Angeles: Sage Publications, 2009

3 lentelė. Studentų ir studentų pasiskirstymas pagal lytį ir amžių

Amžius Lytis	18	19	20	21	22	24	25	38	Viso
M	1	8	6	3	2	1	-	1	21
V	-	4	3	-	-	-	2	-	9
Kita	1	1	-	-	-	-	-	-	1
VISO									32

Tyrimo metu siekiama apklausti kuo įvairesnių specialybių studentes ar studentus, tačiau tenka pastebėti, kad dažniau į prašymą dalyvauti tyrime buvo linkę atsakyti socialinius ar humanitarinius mokslus studijuojantys studentės ar studentai. Daugiausiai tyrime dalyvavusiųjų šiuo metu studijuoja verslo informacijos vadybą, teisę. Detalesnis tyrimo dalyvių sąrašas pagal lytį ir studijuojamą specialybę pateiktas 4 lentelėje.

4 lentelė. Studentų ir studentų pasiskirstymas pagal lytį ir studijuojamą specialybę

Lytis	Studijuojama specialybė									
	Verslo informacijos vadyba	Teisė	Socialinis darbas	Globali rinkodara	Leidyba ir reklama	Fizika	Žurnalistika / komunikacija	Programų sistemos	Filologija	Politologija
M	11	4	2	1	1	1	2	-	-	-
V	5	1	-	1	-	-	-	1	-	1
Kita	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-

Eksperčių ir ekspertų grupę sudarė 8 tyrimo dalyvės / dalyviai iš kurių 6 moterys ir 2 vyrai. Tyrimo dalyvių amžius nuo 32 iki 50 metų. Tyrime dalyvavo ekspertės ir ekspertai iš Alytaus, Kauno, Vilniaus miestų. Visi tyrimo dalyviai atstovauja skirtingas organizacijas / institucijas, tokias kaip aukštojo mokslo institucijos, užimtumo tarnyba. Nors dauguma tyrimo dalyvių savo pareigas įvardina kaip „karjeros konsultantė / konsultantas” ar „karjeros konsultavimo specialistė / specialistas”, jų įgytos profesijos labai įvairios: psichologo/-ės, edukologo/-ės, filologo/-ės, didžioji dalis šios grupės dalyvių turi įgiję vadybininkės/-o profesiją.

Duomenų rinkimo procedūra. Kvietimai dalyvauti tyrime potencialioms / -iems tyrimo dalyviams ir dalyvėms buvo siunčiami pasitelkiant kelis skirtingus būdus. Pirmas būdas, tai tiesioginis kvietimo siuntimas elektroniniu paštu, žinant konkrečius asmenis galinčius dalyvauti tyrime. Dažniausiai tiesiogiai kvietimai buvo siunčiami ekspertų grupės dalyvėms ar dalyviams, kurių kontaktai viešai prieinami įvairių institucijų (pvz., karjeros centrų) tinklalapiuose. Antrasis būdas, kvietimo dalyvauti tyrime išsiuntimas pasitelkiant tarpininkes ar tarpininkus, t. y. tam tikrų institucijų, dažniausiai švietimo įstaigų atstoves, atstovus ar vadoves / vadovus. Trečiasis būdas, tiesioginis pakvietimas talpinant informaciją nuotolinio mokymo (pvz., MS Teams) platformoje. Šis būdas buvo ganėtinai veiksmingas kviečiant tyrime dalyvauti studentes bei studentus. Čia pagelbėjo ir tai, kad kai kurie tyrėjai dirba skirtingose mokslo ir studijų institucijose ir tai buvo puiki galimybė patalpinus informaciją (kvietimą) konkrečiame kanale pakviesti norinčius dalyvauti tyrime.

Duomenų rinkimas truko nuo 2022 m. gegužės 11 iki gegužės 31 d., t. y. beveik tris savaites. Planuojant grupinius interviu iš anksto planuojamos grupinių interviu datos, leidžiant tyrimo dalyviams pasirinkti joms / jiems patogią datą ir laiką. Švietimo srities darbuotojų nuotolinės grupinės apklausos įvyko gegužės 16 d. ir 19 dienomis; Jaunimo grupinės diskusijos vyko gegužės 23, 27, 30 (dvi grupės) ir 31 dienomis. Individualių interviu data ir laikas su tyrimo dalyvėmis ir dalyviais derinama individualiai atsižvelgiant tiek į tiriamųjų, tiek tyrėjo galimybes.

Visi interviu buvo atliekami nuotoliniu būdu. Toks duomenų rinkimo principas pasirinktas atsižvelgiant į (a) geografinį aspektą, kadangi dalyvauti grupinėje diskusijoje buvo kviečiama

dalyvės ir dalyviai iš skirtingų miestų bei institucijų, tai buvo ganėtinai patogus ir lengviausiai suderinamas būdas; (b) įvertinant turimus techninius resursus. Kadangi grupiniams interviu reikalingas ne tik garsas, bet ir vaizdas siekiant tinkamai identifikuoti konkrečių dalyvių pasisakymus, interviu atlikimui buvo pasirinktos tokios nuotolinės platformos kaip Zoom arba Microsoft Teams, kurios leidžia įrašyti ir išsaugoti ir vaizdą, ir garsą, nereikalaujant papildomų techninių priemonių.

Tyrimų etika. Vykdamas tyrimą buvo nuosekliai laikomasi pagrindinių tyrimo etikos principų. Pasak Frankfort-Nachmias, Nachmias (1993)¹², vieni svarbesnių etikos klausimų siejasi su tyrimo dalyvių informuotumu bei asmens privatumo politika. Nuoseklus informacijos suteikimas apie vykdomą tyrimą suteikia tyrimo dalyvei ar dalyviui teisę suprasti ir tinkamai pasirinkti, ar ji / jis nori dalyvauti tyrime, ar ji / jis gali būti kompetentinga/ -s jame dalyvauti¹³. Esminė informacija apie tyrimą ir apie jo vykdymo procesą, tyrimo dalyvėms ir dalyviams buvo pateikiama daugiau nei vieną kartą. Kviečiant dalyvauti tyrime, potencialioms (-iems) tyrimo dalyvėms ir dalyviams buvo siunčiamas laiškas kartu su jau anksčiau aptartu lydraščiu, kuriame detalai nurodoma, koku tikslu vykdomas tyrimas, kaip ir kur bus naudojami tyrimo rezultatai. Ta pati informacija buvo pakartojama prieš pat interviu pokalbį. Tyrimo dalyvės ir dalyviai buvo įspėjami, kad visas pokalbis bus įrašomas vaizdo formatu. Dėl šios priežasties tyrimo dalyvių buvo prašoma įsijungti vaizdo kameras, kurios viena vertus praturtino ir patį vaizdo įrašą ir tuo pačiu padėjo užtikrinti kiek įmanoma artimesnį kontaktą tarp dalyvių bei leido stebėti dalyvių reakcijas ir emocijas.

Prieš atliekant interviu tyrimo dalyvėms ir dalyviams buvo pateikti trys privatumo klausimai:

5 lentelė. Konfidencialumo klausimai

Nr.	Privatumo klausimai	Taip	Ne
1.	Ar sutinkate, kad Jūsų atstovaujama institucija, kurioje dirbate / studijujete, būtų minima pristatant tyrimo rezultatus?		
2.	Ar sutinkate, kad ištraukos iš interviu su Jumis būtų tiesiogiai cituojamos (bus atliekamas kalbos redagavimas) neminint vardo ar/ir pavardės?		
3.	Prieš pradėdamas tyrimą buvau informuota/ -as apie tai, jog pokalbis bus įrašomas ir su šia sąlyga sutinku.		

Privatumo principas apima du skirtingus privatumo lygmenis: tyrimo dalyvės / dalyvio bei institucijos. Pirmasis lygmuo – tai konkrečiai tyrime dalyvavusių asmenų privatumas. Antrasis lygmuo – institucinis privatumas. Jį ypatingai akcentavo ekspertų grupės atstovės ar atstovai nurodydami, kad norėtų išlaikyti institucijos anonimiškumą, *kadangi „su institucija interviu nederinau“*, *„dalyvauju kaip privatus asmuo“*. Laikantis privatumo politikos stengiamasi išlaikyti informacijos konfidencialumą bei tyrimo dalyvių ir institucijų anonimiškumą, todėl buvo nuspręsta, kad toliau analizuojant bei pateikiant tyrimo rezultatus, bus taikoma tyrimo dalyvių kodavimo sistema.

Duomenų analizė. Duomenų analizei sukaupta informacija buvo fiksuojama ir sisteminama tematinėse apibendrinančiose lentelėse, po to klasifikuojama ir kategorizuojama

¹² Frankfort-Nachmias, Ch., Nachmias, D. 1993. *Research Methods in the Social Science*, London: Biddles Ltd., 4th ed.

¹³ Ten pat.

vadovaujantis bendraisiais turinio analizės principais¹⁴ pradedant atviru kodavimu¹⁵ identifikuojant pagrindines kategorijas pasisakymuose, vėliau jas jungiant į apibendrinančias ašines kategorijas ir atliekant atrankinį kodavimą.

Toliau pristatant interviu medžiagos analizės rezultatus pateikiamos pažodinės citatos iš interviu (kabutėse, kursyvu). Atsižvelgiant į anonimiškumo principą, toliau pateikiamos citatos su tyrimo dalyvėmis ir dalyviais nesiejamos – visoms informantėms ir visiems informantams priskirtas kodinis interviu numeris. Pirmiausiai kodas suteikiamas konkrečiai tiriamųjų grupei, t. y. „E“ – ekspertų grupė, „STUD“ – studentų grupė, „ŠD“ – švietimo darbuotojų grupė; „M“ arba „V“ – nurodo tiriamųjų lytį, „skaičius“ – interviu eilės numeris.

2. STEREOTIPINIŲ NUOSTATŲ LYČIŲ ATŽVILGIU ĮTAKA DARBŲ (STUDIJŲ, SPECIALYBIŲ, PROFESIJŲ) PASIRINKIMUI TYRIMO REZULTATAI

2.1 . Veiksniai, turintys įtakos jaunimui renkantis tipines/netipines lyčiai profesijas bei išitraukiant į tipines/netipines lyčiai darbo sritis

Apklausiant jaunimo grupę siekta identifikuoti veiksnius renkantis tipines/netipines lyčiai profesijas ir išitraukiant į tipines / netipines lyčiai darbo sritis. Gauti tyrimo metu rezultatai analizuojami siekiant atskleisti veiksnius lėmusius profesijos pasirinkimą bei veiksnius galinčius turėti ar turinčius įtaką netradicinių profesijų pasirinkimui.

Nors, kaip parodė tyrimo rezultatai, stereotipinės nuostatos vis dar daro ganėtinai stiprią įtaką vertinant „moteriškas“ ir „vyriškas“ profesijas, tačiau dauguma informančių ir informantų pastebi, kad šioje srityje *„daug kas labai greitai keičiasi ir labai jau į gerąją pusę“* (STUD_V1.5). Nors kai kurios ar kurie tyrimo dalyvės ar dalyviai mano, kad gan lėtai *„judame link to“*, t. y. konkrečių pokyčių, tačiau svarbu, kad atsiranda vis daugiau sąmoningumo nepaisyti stereotipų.

„Man atrodo, kad šiais laikais mes jau sąmoningai bandomė atsisakyti tų pasenusių stereotipų kas yra tipiškai „moteriška“ ir kas yra „vyriška“ ir ateityje gal tai išvis nebus akcentuojama“. (STUD_M1.6)

Tyrimo dalyviai ir dalyvės, taip pat mano, kad pasikeitimams reikšmingos įtakos turi *„kiek stipriai stereotipiškai kažkokiai lyčiai priskirta ta profesija“* (STUD_M3.6), *„pokyčiai priklauso nuo aplinkos ir asmeniškai žmonių“* (STUD_M2.6). Nemaža dalis tyrimo dalyvių taip pat akcentavo ir tai, kad labai svarbu *„kuo save laiko ir kaip save mato patys žmonės“* (STUD_M1.4). Didžioji dalis tyrimo dalyvių mano, kad anksčiau ar vėliau pokyčiai įvyks *„dabar mes po truputį mažiukais žingsniukais žengiam link to, kad būtų atsisakyta tų ale „vyriškų“ ir ale „moteriškų“ profesijų“* (STUD_V3.8). Vis tik kas konkrečiai gali padėti keisti nusistovėjusias nuostatas profesijų atžvilgiu su tyrimo dalyvėmis ir dalyviais buvo diskutuojama prašant nurodyti kas joms ar jiems asmeniškai labiausiai padėtų suformuoti objektyvų, neįtakojamą lyčių stereotipų požiūrį į studijas / specialybes / profesijas / darbus.

Keli tyrimo dalyvės ir dalyviai teigė, kad sugalvoti konkrečias priemones sudėtinga, nes kaip nurodo viena iš informančių *„man čia toks ganėtinai sunkus klausimas...“* (STUD_M3.4). Išanalizavus tyrimo dalyvių atsakymus galima išskirti bent keletą dažniausiai įvardinamų priemonių, tai būtų *„gyvas pavyzdys“*, auklėjimas, švietimas ir/ar ugdymo priemonės, statistika. Taip pat buvo paminėtos ir tokios priemonės kaip komunikacija ar pozityvioji diskriminacija.

¹⁴ Išsamūs įvairūs pavyzdžiai gali būti rasti čia: Krippendorff, Klaus, Bock, Mary Angela. (2009). *The Content Analysis Reader*. Los Angeles, etc.: SAGE.

¹⁵ Strauss, Anselm, Corbin, Juliet. (1990). *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park, etc.: SAGE Publications.

„Gyvas pavyzdys” bene dažniausiai įvardijama priemonė ir galima sakyti, kad traktuojama kaip viena veiksmingiausių, efektyviausių netipinių lyčiai profesijų pasirinkimui. „Efektyviausia, kai yra rodomi gyvieji pavyzdžiai, jie labiausiai paskatina žmogų žiūrėti į pasaulį kitaip” (STUD_M5.5). „Manau, kad žmonėms geriausiai veikia, tai ką mes matom realiai, o ne tai, kad kažkas pasakyta, parašyta” (STUD_M1.6). Tai, kad gyvieji pavyzdžiai veiksminga ir efektyvu rodo ir anksčiau jau aprašyti tyrimo dalyvių atsakymai kalbant apie tipiškai „moteriškas” ir tipiškai „vyriškas” profesijas, kuomet tyrimo dalyvės ir dalyviai priskirdami profesiją vienai ar kitai lyčiai nurodydavo jog vadovaujasi tuo ką mato savo aplinkoje. Viena iš informančių teigia, kad ypatingai „gyvas pavyzdys” paveikus tuomet kai „matai gerą profesionalą, puikiai išmanantį savo sritį ir daug pasiekusį” (STUD_M1.3.) arba, kaip nurodo kita informantė, tai tarsi „toks savivertės kėlimas, kad viskas gerai, kažkoks padrąsinimas.” (STUD_M3.6).

„Efektyviausia – gyvieji pavyzdžiai. Kai žmogus laužo stereotipus ir renkasi netipines lyčiai specialybes, kitas pamato, įsidrąšina ir taip iš kartos į kartą stereotipai gali pasikeisti visai.” (STUD_M5.3)

„Atvažiavus mašinos taisyti, mes dažniausiai tikimės...Na, nesitikim, bet manom, kad ateis vyras tepaluotais pirštais su cigarete tarp dantų, tai, vat kai atsiras daugiau moterų, kurios išlys iš po mašinos ir sakys: „Labas, ką tau čia padėti?”, tai aš manau, kad tai, vat turėtų spartinti tą procesą. Ir aš manau, kad reikia spausti ranką tiems pionieriams, kurie pabando. Tai tas pavyzdys yra geriausias.” (STUD_V3.8)

Taigi, tyrimo dalyvių nuomone, būtent „gyvieji pavyzdžiai” parodo žmonių drąsą laužyti nusistovėjusius stereotipus, daro įtaką kitoms ir kitiems jauniems žmonėms jų profesiniuose pasirinkimuose, padeda suvokti, kad net ir neįprastose srityse gali dirbuotis tiek vyrai, tiek ir moterys. Kaip pastebi viena iš informančių „manau, kad tam, kad tai paliestų didžiąją dalį visuomenės, tai labai reikėtų daug rodyti ir per žiniasklaidą gerų, pozityvių, keičiančių pavyzdžių” (STUD_M2.3). Ši priemonė turėtų būti naudojama kaip visuomenės švietimo tiek ugdymo įstaigose, tiek ir viešojoje erdvėje.

Dar viena tyrimo dalyvių manymu paveiki priemonė siekiant didesnio įsitraukimo į netipiškas lyčiai profesijas ar veiklas, tai – statistika. „Manau tai veiksmingas dalykas, kuriuo gali paremti savo nuomonę” (STUD_M1.4), tam, „kad parodyti kiek procentais studijuoja, dirba konkrečioje srityje” (STUD_M2.4). Keletas tyrimo dalyvių teigė, kad rinkdamiesi savo profesiją pasidomėjo tam tikrai skaičiais. „Pasižiūrėjau koks yra darbo užmokestis” (STUD_M4.3), „aš kažkiek analizavau kiek fizikoje būna merginų“ (STUD_M2.4). „Pritariu ir dėl tos statistikos, nes kuo daugiau informacijos turi, tuo gal lengviau gali priimti sau svarbų sprendimą. Matai vaizdą, tą visumą” (STUD_M2.5).

„Man tas stereotipo sulaužymas, tai toks akivaizdžiai matomas skaičiaus pokytis aplinkoje. Aš pastebėčiau, kad į tą specialybę įstojo, ar tame darbe dirba tolygiai moterų, vyrų. Tas pokytis rodytų, kad keičiasi laikai, kad ta pati aplinka keičiasi, vyksta kažkoks pokytis, atsiranda tolerancija ir, kad nebėra baimės stoti į tą „vyrišką” ar „moterišką” specialybę.” (STUD_M2.6)

Matomus statistinius duomenis, tyrimo dalyvės ir dalyviai tiesiogiai sieja su pokyčiu, kuris gali parodyti į kurią pusę keičiasi situacija, todėl labai svarbu visada turėti ir viešinti naujausią ir kuo įvairesnę statistinę informaciją susijusią su netipinių lyčiai profesijų pasirinkimu. Statistinės informacijos viešinimas, susijęs su komunikacija, kuri, pasak tyrimo dalyvių taip pat svarbus veiksnys keičiant jaunų žmonių požiūrį į netipiškus lyčiai profesinius pasirinkimus. Vis tik daugiau tyrimo dalyvės ir dalyviai atkreipia dėmesį į universitetų komunikaciją siekiant pritraukti studentes ar studentus į lyčiai netipines profesijas. Kaip vieną iš teigiamų pavyzdžių viena iš informančių prisimena per tradicines fizikų ir fizikų eitynes skelbiamą šūkį „fizika ne rizika, stokit, panelės į fiziką!”, tai manau suveikė šitas dalykas“ (STUD_M2.4).

„Aš manyčiau, kad gal universitetams reiktų atkreipti dėmesį į savo komunikacijos kanalus ir gal labiau pabrėžti ir naudoti lyčiai neutralią kalbą ir pristatant studijų programas neverti kažkokio lytiškumo. Čia tam, kad nebūtų galima susidaryti kažkokio tokio įspūdžio, kad čia ta specialybė moteriška ar vyriška.” (STUD_M3.10)

Taigi, mokslo ir studijų institucijų komunikacija atkreipia jaunų žmonių dėmesį ir gali gan stipriai paveikti jų pasirinkimus, todėl labai svarbu tiek pati siunčiama žinutė, tiek ir kuo įvairesnių komunikacijos kanalų pasirinkimas. Kaip parodė, jau anksčiau aptarti tyrimo rezultatai, renkantis profesiją tyrimo dalyvės ir dalyviai naudojami socialinių tinklų, įvairių informacinių portalų informacija.

Kaip vienas iš įtaką profesijos pasirinkimui darančių veiksnių įvardinama auklėjimas, kitaip tariant *„reikia pradėti nuo mažų dienų (...) išmokstant neskirstyti” (STUD_M3.4)*. Tyrimo dalyvių nuomone suvokimas apie tai kas yra „moteriška” ar „vyriška” priklauso nuo elementarių dalykų suvokimo. Pavyzdžiui, įprastas galvojimas apie spalvas (*„kad berniukams mėlyna, o mergaitėms rožinė” (STUD_M3.4)*) ar žaislus (*„kad mašinos nėra vyriškas dalykas, o kosmetikos paletė tik moteriškas” (STUD_M3.5)*). Patys elementariausi dalykai, apie kuriuos kalba tėvai yra stipriai įsisąmoninti ir kaip pastebi viena iš informančių *„man gal įtakos tas nedarė, nors mano šeimoje gal tokių ir nelabai buvo, bet žinau jaunų žmonių, kuriems tas auklėjimas labai stiprius stereotipus suformavo” (STUD_M4.5)*. Tam antrina ir dar vienas iš tyrimo dalyvių, kad *„kaip tave tėvai išauklėjo, tai taip ir žiūri į kažkokius dalykus” (STUD_V4.7)*. Vis tik, vienas iš informantų atkreipia dėmesį ir į tai, kad nors tėvų auklėjimas ir yra paveikus dalykas, tačiau neretai tam tikram gyvenimo etape vaikų ir tėvų nuomonės išsiskiria:

„Auklėjimas irgi turi įtakos, bet gal ne visada ta įtaka tokia stipri. Pastebiu, kad pavyzdžiui kai kurių jaunų žmonių nuomonė labai skiriasi nuo jų tėvų nuomonės, tai gal reiškia, kad nėra ta įtaka tokia jau stipri. Gerai, kai žmogus daro tai ką jis nori ir manau tai yra svarbiausia keičiant požiūrį į stereotipus.”

Tyrimo dalyvės ir dalyviai tai pat atkreipia dėmesį, kad prie auklėjimo prasideda ne tik tėvai, bet ir įvairios viešosios informacijos priemonės, todėl svarbu, kad ten taip pat būtų daugiau kalbėjimo apie netradicinius dalykus.

„Reikia pradėti nuo mažų vaikų tą švietimą, kad nėra tik vyriškos ar moteriškos profesijos. Kad mašinos nėra vyriškas dalykas, kosmetikos paletė tik moteriškas dalykas, kad visko yra ir visiems. Tada, manau viešas toks kalbėjimas, darymas, nebūtinai tą daryti labai garsiai, bet tarp savo rato galima kalbėtis ką tokio netradicinio tu studijuoji ir panašiai. Tiesiog kalbėti apie tai ir, kad visuomenė garsiai kalbėtų. Kuo daugiau apie tai kalbėsime, tuo geriau.” (STUD_M3.5)

„Manau, kad reikia pradėti nuo auklėjimo, taip kažkaip išmokstant neskirstyti...Na, čia kaip pavyzdys, kad berniukams mėlyna, o mergaitėms rožinė spalva, tai gal taip vėliau ir su profesija. Skatinti vaikų kūrybiškumą įvairiose srityse. Manau, kad didelę įtaką daro ir tai, ką mes matome TV ekranuose, serialuose, pramoginėse laidose. Tai reiktų daugiau pavyzdžių, pavyzdžiui, kad filmuose rodytų žmones nestereotipiškai.” (STUD_M3.4)

Pastarųjų dviejų informančių pasisakymuose auklėjimas akcentuojama kartu su švietimu. Tai dvi paraleliai naudojamos priemonės, papildančios viena kitą. Švietimas ir/ar ugdymo priemonės įvardinamos kaip dar vienas veiksnys, kurių pagalba galima daryti tam tikrus pokyčius profesijų pasirinkimo srityje.

„Tie smulkiausi ir geriausi dalykai nuo ko vertėtų pradėti, tai kas matoma vadovėliuose ir tos pačios vaikų pasakos. Pradėti nuo to, kad rodyti tą skirtingumą ir, kad baletu šokėjas gali būti ir vyras, o gaisrininkė ir moteris. Man atrodo, kad dauguma įvairių

problemų atsiranda nuo vaikystės ir todėl, manau, kad reikia fokusuotis į vaikus ir jaunus žmones.” (STUD_M1.1).

Tyrimo dalyvių nuomone, švietimas turėtų apimti tiek kalbėjimą „*apie lyčių lygybę (...), kad keičiasi laikai ir daug dalykų čia keičiasi*“, (STUD_V1.5), tiek „*didesnis supažindinimas su tokia informacija [aut. – netipinėmis lyčiais profesijomis], kad padėtų pasirinkti tas profesijas*” (STUD_M2.5). Kalbant apie švietimą, neišvengiamai atkreipiamas dėmesys ir į mokyklos ar mokytojų galimą ar esamą indėlį. Daugelio tyrimo dalyvių nuomone, mokyklos vaidmuo formuojant jaunų žmonių nuomonę apie netipiškas profesijas yra labai svarbus. „*Mokyklose labai svarbu apie tai kalbėti daug ir dažniau*” (STUD_M1.2) kadangi „*mokykla, vis tiek, yra ta institucija, kuri užima didžiausią vaiko gyvenimo etapą*” (STUD_M3.2).

Pasiteiravus tyrimo dalyvių ką konkrečiai turėtų daryti mokykla keičiant stereotipinės nuostatos profesijų atžvilgiu, tyrimo dalyvės ir dalyviai įvardija tokias priemones. Pirma, kalbant apie profesijas remtis gyvais netipiniais pavyzdžiais. „*Manau svarbu rodyti realius pavyzdžius (...) vadovėliuose, kad būtų iliustracijos vaizduojančios skirtingas lytis netradicinėse profesijose*” (STUD_M1.4), „*praktinių veiklų organizavimas su tam tikrų profesijų atstovais*“ (STUD_V5.1). Taip pat akcentuojama ir tai, kad turėtų būti „*užtikrinama abiejų lyčių reprezentacija*” tiek įtraukiant gyvuosius pavyzdžius, tiek kalbant apie tam tikras profesijas.

„Jeigu jau kalbame lyčių lygybės tema, tai svarbu būtų pasikviesti du specialistus – vyrą ir moterį arba pavyzdžiui kaip pavyzdį pakviesti moterį pilotę ir tada pakviesti ten, na, nežinau – vyrą kirpėją, kuris bus pavyzdys (...) Svarbu, kad būtų užtikrinta ta abipusė lyčių reprezentacija.” (STUD_M1.1)

Antras svarbus veiksnys kalbant apie mokyklą, tai – mokytojų amžius. Nemaža dalis tyrimo dalyvių mano, kad būtent vyresnio amžiaus mokytojos ar mokytojai linkę palaikyti stereotipus. „*Reiktų jauninti ir mokytojus, nes dauguma mokytojų yra labai stereotipinių pažiūrų*” (STUD_M1.4). „*Aš esu perėjęs per kelias mokyklas (...) ten kur jaunesni mokytojai daugiau kalbama apie stereotipus (...)ten, kur dirba pagyvenę (...) dar stipriau grūda tuos stereotipus.*” (STUD_V3.7). Apskritai analizuojant tyrimo dalyvių pasakymus susijusius su mokykla, galima pastebėti, kad būtent jaunesni mokytojai labiau asocijuojasi su pažanga, naujovėmis, stereotipų laužymu, tuo tarpu vyresnio amžiaus pedagogės ar pedagogai labiau įvardinami kaip palaikantys stereotipus, labiau linkę primesti savo nuomonę.

Trečia, kas išties tyrimo dalyvėms ir dalyviams atrodo svarbu, tai pačių mokytojų švietimas, noras gilintis į tokias temas kaip lygios galimybės, lyčių darbo rinkoje situacija ir pan. „*Manau, kad pirmiausia mokytojus reikia šviesti apie lygias galimybes, kad nesąmonių nekalbėtų*“ (STUD_M3.5). „*Mokytojus reiktų išsiųsti pasimokinti (...) vis tiek kažką naujo sužino*” (STUD_V3.1). Apskritai tyrimo dalyvės ir dalyviai pabrėžia pačių mokytojų bendravimo ar komunikacinių kompetencijų ugdymą, „*patys mokytojai turi užduoti toną, kad nesityčioti iš kitokių žmonių ar jų sprendimų*“ (STUD_M3.4), „*mažiau akcentuotų tuos lyčių skirtumus*” (STUD_M3.3), kad savo bendravimu „*rodytų daugiau tolerancijos*” (STUD_M4.3). „*Manau, kad tikrai praverstų mokytojams suteikti kažkokias tai gaires kaip atnaujinti metodiką, kaip galima būtų labiau lyčiai neutraliai mokyti ir bendrauti.*” (STUD_M3.2)

Ketvirta, į ką dėmesį atkreipia tyrimo dalyvės ir dalyviai, tai vis dar egzistuojantis merginų ir vaikinų sugrupavimas per technologijų ar kūno kultūros pamokas ar apskritai „*mergaitiškų*“ ir „*berniukiškų*“ būrelių neturėtų būti. „*Mokykloje turėtų būti daugiau būrelių, kur galėtų eiti visi, o ne ten berniukų ar mergaičių būreliai*“ (STUD_M3.4).

„Kalbant apie technologijas, tai pas mus buvo skirstoma, kad berniukai eina prie medžio darbų, mergaitės daugiau prie maisto gaminimo ar siuvinėjimo. Kiek žinau, kitose mokyklose būna pasirinkimas, kur gali pasirinkti tiek berniukai, tiek mergaitės, pas mus to nebuvo. Kūno kultūroje taip pat buvo skirstoma: berniukai eina žaist krepšinio,

mergaitės daro gimnastiką, tai toks irgi skirstymas. Na, sporte yra juks moterų ir vyrų krepšinis, tai manau, kad to skirstymo nereikia, juk gal gali žaisti tiek vaikinai, tiek merginos toje pačioje komandoje ar daryti gimnastikas.” (STUD_V4.1)

Būtent palietus temą apie merginų ir vaikinų veiklų pasiskirstymą konkrečių pamokų metu, susidaro įspūdis, kad tokios praktikos vis dar egzistuoja mažesnių miestų, mažesnėse mokyklose, gimnazijose. Labiausiai tokia diferenciacija ir pastebima konkrečiai kalbant apie technologijų ar fizinio lavinimo pamokas. Tiesa, klausant savo kolegijų ar kolegų pasakojimų apie tokias praktikas, tokie pavyzdžiai kėlė nuostabą, nes savo mokyklose jos ar jie turėjo galėjo pasirinkti norimas veiklas. *„Man keista girdėti, kad mokykla sprendžia ką turi dirbti moteris ar vyras. Aš mokykloje dirbau ir su medžiu ir eidavau kartu su merginomis maisto gaminti...” (STUD_V4.7).*

Penkta, tyrimo dalyvių nuomone, tam, kad pasiekti efektyvaus rezultato kalbant apie netipinius pasirinkimus labai svarbus mokyklos ir tėvų susikalbėjimas. *„Be tėvų įtraukimo, tai, manau sunku kažkokį rezultatą pasiekti” (STUD_V1.5).*

„Manau sudėtinga kažko pasiekti jeigu tarkim mokykloje apie tai [aut.- apie netipiškas lyčiai profesijas] kalbama, o šeimoje vyrauja kitokia nuomonė (...) manau, kad kažkokia informacija turi būti ir tėvams” (STUD_M1.6)

Išanalizavus tyrimo dalyvių pasisakymus apie tai, kaip gali prie požiūrio į netipiškas lyčiai profesijas kaitos prisidėti mokykla galima išskirti dvi į mokyklą orientuotas veikimo kryptis. Pirmoji kryptis, tai gerųjų praktikų pasitelkimas kalbant apie netipines profesijas, bei mažiau akcentavimo apie lyčių skirtumus. Antroji kryptis, tai nuolatinis pedagogių, pedagogų ir apskritai visos mokyklos darbuotojų švietimas lygių galimybių tema bei lyčiai neutralių komunikacinių gebėjimų ugdymas. Atkreipiant dėmesį į tyrimo dalyvių pastebėjimus dėl pedagogų amžiaus ir su tuo siejamą stereotipinių nuostatų palaikymą, svarbu siekti kuo didesnio jaunų pedagogų pritraukimo, tam procesui gali būti taikytinos ir pozityviosios diskriminacijos priemonės. Pasak vieno iš informantų, tai galėtų būti *„kažkokios kvotos (...), skatinamosios stipendijos (...)” (STUD_V3.1).*

Tyrimo rezultatai parodė, kad egzistuoja įvairūs veiksniai įtakoiantys studentų ir studentų požiūrio į netipines lyčiai profesijas kaitą. Vienu efektyviausių veiksnių tyrimo dalyvės ir dalyviai įvardija gyvuosius pavyzdžius, kurie sutinkami tiek realiame gyvenime, tiek matomi viešojoje erdvėje, filmuose, serialuose. Tarp įtakančių veiksnių taip pat įvardijama auklėjimas, statistika, švietimas, komunikacija. Tyrimo dalyvių taip pat buvo prašoma nurodyti, kas jų nuomone, merginos ar vaikinai lengviau / dažniau apsisprendžia dėl mažiau tradicinių jų lyčiai pasirinkimų. Tyrimo dalyvių teigimu drąsesnės yra merginos. *„Manau, kad moterys daugiau laužo stereotipus” (STUD_M3.4), „drastiškesnius sprendimus ir drąsiau renkasi moterys“ (STUD_M1.2), „turiu pripažinti, kad šiai dienai vis tik drąsesnės yra moterys” (STUD_M1.6).*

Esminė priežastis dėl ko drąsiau stereotipus linkusios laužyti būtent merginos ar moterys, tyrimo dalyvių nuomone yra palankesnis aplinkos požiūris ir didesnis jų palaikymas nei, kad vyrų. *„Į moterų pasirinkimus „vyrishkoje” srityje, žiūrima daugiau iš tos geresnės pusės (...), kai vyras tai padaro, daug kas traktuoja kaip nenormalų dalyką” (STUD_V4.6). „Liberaliau žiūrima į moterų tokius pasirinkimus” (STUD_V4.4.). „Man atrodo, kad jiems [aut.- vyrams] sunkiau yra pralaužti tuos stereotipus“ (STUD_M1.2.). Tyrimo dalyvių teigimu, vyrams pasirinkusiems jų lyčiai netipiškas profesijas, kur kas dažniau primetamos neigiamos ar įžeidžiančios etiketės „tu gal „žydras” esi...” (STUD_M1.4), „viskas suvedama į kitokią orientaciją” (STUD_M3.4), „pradedama kalbėti, kad „čia tai jau ne vyras!” (STUD_M4.5). Skirtingą požiūrį į moterų ir vyrų netipinius pasirinkimus labai aiškiai iliustruoja vieno iš informantų pasakojimas:*

„Normaliau žiūrima į moteris, kurios renkasi tokius vyriškesnius darbus (...) Man teko vykti į viešbutį dirbti tiesiog tą kambarių tvarkytojo darbą. Moteris, kuri vedė darbo

pokalbj, tai pirmas toks jos reagavimas „ach, tai jau ir vyrai pradės dirbti kambarinėmis!” Toks kaip ir buvo neigiamas emocinis išsireiškimas. Jos buvo tokie komentarai, kad moterys turi daugiau kantrybės, kad moterims labiau tinka būti valytojomis ar rėplioti keliais su skuduru. Toks buvo keistas jos požiūris, toks iš senų laikų. Na, bet iš kitos pusės, mes irgi pamatytume vyrą darželio auklėtoją, tai gal irgi kreivai pažiūrėtume, gal galvotume, kad kažkas keisto ir neįprasto. Gal pagalvotume, kad tai labiau moterims tinkama profesija?” (STUD_V4.1).

Drąsesnį moterų įsitraukimą į netipiškas jų lyčiai profesijas, tyrimo dalyvės ir dalyviai sieja su istoriškai susiklosčiusiomis aplinkybėmis, konkrečiai su tuo, kad moterys tarsi vis dar priverstos įrodinėti, kad gali įsitraukti į joms neįprastas darbo sritis.

„Per visą istoriją vyrai turėjo didelę galią ir tik vėliau moterys pradėjo kovoti už save ir jos vis dar kovoja, ir jos tikrai daug ką laimėjo. Dabar vyrai tampa nuslopinti. Dažnai vyrų kompanijoje išgirstu, kad jie patys vieni kitus, na, daro tą spaudimą, kad koks turi būti darbas. Ir tas visuomenės spaudimas jaučiasi ir kad vyrai negali daug ko daryti.”(STUD_M4.2)

„Man atrodo, kad moterys yra, galbūt labiau motyvuotos pasipriešinti kažkokiai esamai tvarkai, kuri jų netenkina, o vyrai galbūt nėra tokie drąsūs, nes...Na, jie nepatiria tokių sunkumų. Tarkim jeigu vyras pasirinktų profesiją, kuri būtų tarkim „moteriška”, tai jam vis tiek, aš įsivaizduoju būtų lengviau kilti karjeros laiptais, nes jį tiesiog ar sąmoningai ar nesąmoningai keltų kiti žmonės.” (STUD_V4.1).

Apibendrinant galima teigti, kad tiek informantės, tiek informantai pastebi nemažai pokyčių gerąją linkme renkantis netipines lyčiai profesijas. Vis tik tyrimo dalyvių nuomone, didesnio palaikymo sulaukia moterys, tuo tarpu vyrų netipiniai pasirinkimai mažiau palaikomi. Siekiant pokyčių šioje srityje svarbus kompleksinis priemonių naudojimas: nuolatinis mokytojų ir visuomenės švietimas lygių galimybių ir lyčių tematika, gerųjų praktikų ir pavyzdžių viešinimas ir naudojimas ugdymo procese, nuolat atnaujinama statistika.

2.2. Pokyčiai galintys padėti eliminuoti lyčių stereotipų įtaką renkantis studijas ir profesinę veiklą

Paprašytos išsakyti nuomonę, ką reikėtų keisti mokykloje (metodai, priemonės, mokymo medžiaga ir kt.), siekiant padėti merginoms ir vaikinams susiformuoti objektyvų, neįtakojamą lyčių stereotipų, požiūrį į studijas ir profesinę veiklą, kas turėtų imtis iniciatyvos, informantės pateikė įvairius atsakymus (6 lentelė). Tačiau visos akcentavo, kad mokyklos vaidmuo nėra lemiamas.

6 lentelė. Švietėjų grupės tyrimo dalyvių nuomonė, ką reikėtų keisti mokykloje, siekiant padėti merginoms ir vaikinams susiformuoti objektyvų, neįtakojamą lyčių stereotipų, požiūrį į studijas ir profesinę veiklą

Koreguotinos sritys	Tyrimo dalyvių komentarai
Karjeros ugdymo paslaugų prieinamumas ir sistemiškumas	„Ugdymas karjerai turi būti sistemingas, ne epizodiškas, kaip dabar. Karjeros ugdymo paslaugos turi būti prieinamos visiems mokiniams ir nuolat.“ (ŠDM13)
	„Mokyklose turi būti atskiras karjeros konsultantas, kuris dirbtų karjeros ugdymui ne epizodiškai, o nuolat. Dabar sistemingo proceso nėra – tik atskirų mokytojų paskiros iniciatyvos šalia kitų darbų.“ (ŠDM4)
	„Mokyklose turi būti atskira valandėlė, skirta ugdymui karjerai. Dabar vaikai perkrauti akademinėmis žiniomis, bet negauna informacijos dėl savo ateities pasirinkimų. Ministerija turėtų pagalvoti, kad neruošiame vaikų realiam gyvenimui.“ (ŠDM4)
Ugdymo metodų įvairovė ir efektyvumas	„Mokymo medžiaga ir metodai turi būti nešališki“ (ŠDM14)
	„Profesijų pasirinkimo klausimai gali būti įtraukti į dorinio ugdymo programą, taip pat ir konkrečios užduotys. Nes tai gyvenimiški dalykai.“ (ŠDM15)
	„Per technologijų pamokas mokiniai galėtų pamoką atlikti konkrečioje profesinėje mokykloje. Bet praktiškai tai nefunkcionuoja.“ (ŠDM2)
	„Mokytojai turi turėti pakankamai gebėjimų pasirinkti efektyviausius metodus, turi stiprinti gebėjimus, šviestis, kad nereprodukuotų stereotipų.“ (ŠDM5)
„Gyvųjų pavyzdžių“ ugdyme naudojimas	„I mokyklą galima kviešti nebūdingų lyčiai profesijų darbuotojus, papasakoti, parodyti vaikams, kad moteris/vyras gali dirbti lyčiai nebūdingus darbus.“ (ŠDM14)
	„Reikia perimti kitų šalių gerosios praktikos pavyzdžius. Įvairiose šalyse taikomi efektyvūs metodai stereotipams keisti. Pvz., Vokietijoje yra kasmetinė Mergaičių diena ir Berniukų diena. Vieną kartą per metus mokiniai turi pasirinkti priešingą tradiciškai vyrams ar moterims specialybę, susirasti atitinkamą įmonę, kuri juos įdarbintų vienai dienai (su darbų sauga ir draudimu), kad galėtų save išbandyti netradicinėse srityse. Nuo 8 klasės kiekvienas mokinys turi atlikti praktiką nebūdingoms tai lyčiai įmonėse. Pvz., vaikas įsidarbino kepti tortus, keksus kepyklėlėje.“ (ŠDM1)
Specialisčių/-tų dirbančių su moksleivėmis/-iais kompetencijų ugdymas	„Specialistams turi pakakti žinių neorientuoti mokinių į tradiciškai moteriškas, tradiciškai vyriškas specialybes. Profesinio orientavimo specialistai turi būti nešališki“ (ŠDM5)
	„Turi būti pradėdama nuo mokytojų atlyginimų kėlimo. Tai pritrauktų į mokyklas ir vyrus, taigi atsirastų ir vyriškų pavyzdžių, didėtų įvairovė, mažėtų stereotipų.“ (ŠDM1)
	„Mokytojui tenkantis etatas gali būti kitaip perskirstytas tokiu būdu, kad mokytojas dirbtų daugiau su žmogumi. Daugiau specialistų mokyklose, pvz., psichologų, karjeros konsultantų, ypač kaimiškose vietovėse. Daugiau laiko žmogui.“ (ŠDM3)
	„Svarbu, kad į mokyklą būtų priimami ir asmenys iš kitų specialybių, ne tik tie kas yra baigę pedagogiką. Darbas kitokiose specialybose praturtina įvairiomis patirtimis ir visa tai gali būti atnešta į mokyklą ir tai gali būti labai naudinga. Bet mokykla yra uždara sistema ir kitokių neįleidžia.“ (ŠDM10)

Visos informantės matė pokyčių būtinybę. Daugiausiai informančių pasisakė už tai, kad karjeros ugdymas būtų sistemingas, atliekamas ne priešokiais, šalia kitų darbų. Tyrimo dalyvių nuomone, karjeros konsultavimo paslaugos turėtų būti prieinamos kiekvienai moksleiviai ar kiekvienam moksleiviui, o tam mokyklose turėtų būti atskiras, pastovus karjeros ugdymo konsultantės ar konsultanto etatas. Pedagogės ir pedagogai bei karjeros ugdymo specialistės ar specialistai turi pastoviai ugdyti gebėjimus užtikrinančius nešališkumą lyčių atžvilgiu, mokyklose turi būti atskira valandėlė, skirta ugdymui karjerai. Tyrimo dalyvės pasiūlė ir kitų galimų pokyčių – pritaikyti ir diegti užsienio šalių gerosios praktikos pavyzdžius, pritraukti į mokyklą daugiau vyrų, o tam reikia kelti mokytojų atlyginimus, perskirstyti pedagogių ar pedagogų laiką, kad būtų galimybė daugiau laiko skirti mokymui, darbui su moksleivėmis ar moksleiviais o ne su dokumentais. Technologijos pamokas organizuoti profesinėse mokyklose, pritraukti į mokyklą ne tik pedagogikos studijas baigusius, bet ir kitų specialybių, kitokias patirtis turinčius asmenis ir kt. Taigi pokyčių poreikis yra. Bet šie pokyčiai turi būti sprendžiami ministerijų lygiu.

Aptardamos, kaip švietimo srities darbuotojų neformalusis švietimas galėtų prisidėti prie lyčių stereotipų įtakos renkantis studijas/specialybes/profesijas mažinimo, pasisakiusiosios palankiai vertino neformalaus švietimo suteikiamas galimybes ir išskyrė kelis akcentus:

-įvairios tematikos, įskaitant lyčių lygybę, mokymai, gebėjimų ugdymo kursai ir kitos priemonės turi būti kokybiški, ištestuoti praktikoje, nesunkiai pritaikomi (ši aspektą akcentavo 6 iš 9 pasisakiusiųjų).

„Aš labai už mokymų kokybę. Kiek teko dalyvauti suaugusiųjų mokymuose – patys geriausi kursai, kuriuos veda žmonės patyrę praktikai. (...) praktikai papasakos ir parodys, kaip yra iš tikrųjų, gyvenime ir tai naudingiausia“ (ŠDM15).

„Per neformalųjį švietimą į mokyklas ateinantys praktikai gali pakreipti berniukų ar mergaičių nuomonę į vieną ar kitą pusę“ (ŠDM3);

- užsienio šalių gerosios praktikos pavyzdžiai (įskaitant jau minėtą Vokietijoje populiarią Mergaičių dieną/Berniukų dieną) yra veiksmingi, įdomūs, tačiau jie turi būti pritaikyti vietinėms sąlygoms, adaptuoti, ištestuoti ir tik tada platinami ir rekomenduojami naudotis. (4 iš 9 pasisakiusiųjų). *„Galima užsienio pavyzdžių pasirinkti. Ne viskas gali tikti, reikia prisitaikyti savo praktikoje. Taip pat ir metodus, išsibandyti, pasižiūrėti, kas tiktų.“ (ŠDM3);*

-lankydamasis su mokiniais konkrečiose įmonėse, įstaigose, organizacijose, mokytojas irgi įgyja naudingų žinių. Šiuo aspektu naudingas ir svarbus Kultūros pasas (5 iš 9 pasisakiusiųjų).

„Visos patirtys, kurios įgyjamos kartu su mokiniais lankantis ar profesinėse mokyklose, ar įmonėse, padeda ir mokytojui išmokti ir naujų darbo metodų, ir įgyti naujų žinių, kaip dirbti, kaip patarti dėl profesinių pasirinkimų.“ (ŠDM6).

„Mokytojų neformaliam švietimui svarbus dabartinis kultūros pasas. Pagal jį kiekvienas mokinys gali kasmet apsilankyti su profesijos ugdymu susijusioje organizacijoje. Taip jam padedama apsispręsti dėl studijų/profesijų pasirinkimo.“ (ŠDM4);

-popamokinėse veiklose, nepriklausomai nuo užsiėmimų tematikos, veiklos pobūdžio turi dalyvauti ir mergaitės ir berniukai. Tai sudaro galimybes mokiniams išbandyti save visose veiklose, nepriklausomai nuo lyties, mažina aplinkinių požiūrio į tai, kad tinka berniukams, kas mergaitėms efektą (3 iš 9 pasisakiusiųjų). *„Per neformalius popamokinius būrelius jau ir dabar*

taip vyksta. Mergaitės pjausto, drožia.“ (ŠDM9). „Per technologijų pamokas mokytoja sugeba išvažiuoti su mokiniais į įvairias darbovietes, pvz., žvakių liejyklą, muilo gamyklą, biblioteką. Tiek berniukai tiek mergaitės tuo užsiėmė“ (ŠDM11).

Paprašius pasidalinti įžvalgomis, ko labiausiai pasigenda/stokoja mokytojai, siekdami padėti suformuoti nešališką lyčių atžvilgiu požiūrį į studijų, specialybių, profesijų pasirinkimus, kas labiausiai būtų naudinga/galėtų padėti (pvz., metodinės pagalba, gebėjimų ugdymas, teisės aktų pokyčiai ir pan.), didžioji dalis informančių visų pirma minėjo sistemingos veiklos, skirtos karjeros ugdymui, stoką. Tai apima ir atskirų karjeros konsultantų mokyklose stoką, ir specialiai tam skiriamo laiko bei periodiškumo stoką, ir paskirų efektyvių ir pasiteisinusių iniciatyvų tęstinumo stoką ir kitų sistemingai veiklai būdingų elementų nepakankamumą. Informantės labai pasigenda platesnių galimybių mokiniams susipažinti su praktine veikla, o tai sąlygojama nepakankamo bendradarbiavimo su verslo organizacijomis, Pasigendama ir gerosios praktikos apsikaitimo, o ypač gerosios praktikos pavyzdžių sistemingo taikymo, ir metodinės pagalbos, ir efektyvių, kokybiškų mokymų. .

Viena iš informančių pasiūlė galimą karjeros ugdymo sistemiškumo stokos sprendimą, pagal analogiją su Kultūros paso sistema:

„Būtų gerai karjeros ugdymui pritaikyti panašią sistemą, kaip Kultūros pasas – kad galima būtų visoje Lietuvoje užsisakyti praktinės veiklos paslaugą. Kad įmonė priimtų mokinius. Bet įmonėje irgi turėtų būti už tai atsakingas žmogus, kuris mokinius priimtų, apvedžiotų, parodytų, papasakotų ir tam būtų skiriamos edukacinės valandos. Ir įmonei būtų naudinga, jei ji nori pritraukti būsimus darbuotojus. Turi būti aiškus gerai funkcionuojantis modelis. Dabar vaikai kažkur stoja nelabai įsivaizduodami, koks bus iš tikrųjų tas darbas. Jie to nėra matę. Įmonės turėtų būti, „užnorintos“ tame dalyvauti“ (ŠDM15).

Šių atsakymų visuma dar kartą patvirtina, kad karjeros ugdymo sistemos efektyvaus funkcionavimo tobulinimui erdvės yra. Atitinkamai, galimybės efektyviai integruoti joje lyčių aspektą ribojamos žmogiškųjų, laiko resursų stokos. Todėl ir lyčių stereotipų nulemtų studijų, profesijų, specialybių, darbų pasirinkimų pokyčiai vyksta lėtai, nors ir teigiama linkme. Siūlomi pokyčiai mokykloje prisidėtų prie studijų, profesinės veiklos pasirinkimų, neįtakojamų lyčių stereotipų.

2.3. Ekspertų nuostatos ir jų galima įtaka jaunimui renkantis ar/ir nukreipiant jaunimą į tipines/netipines lyčiai profesijas bei darbo sritis

Analizuojant veiksnius lemiančius profesinius ir darbo srities pasirinkimus, svarbu atskleisti, kas lėmė pačių konsultančių ir konsultantų profesinius pasirinkimus, jų nuomonę apie lyčių stereotipų susiformavimą ir kas tai įtakoja, Išskirtos keturios kategorijos (10 lentelė):

- Šeimos įtaka
- Lyčių stereotipų susiformavimas
- Mokyklos ir pedagogų įtaka
- Viešojoje erdvėje kuriamas įvaizdis

Šeimos įtaka. Ekspertų ir ekspertų patirtis rodo, kad šeimos įtaka gali būti teigiama, neigiama ir jos visai nebūti. Tai dažniausiai priklauso nuo santykių šeimoje, nuo ryšio tarp tėvų ir vaikų, nuo ugdymo savarankiškumo priimti sprendimus. Jei tėvams idėja yra priimtina, jų aplinkoje tai matoma kaip perspektyvi ši specialybė, tai to pakanka, kad tėvai skatintų ir palaikytų vaikų norą rinktis norimą profesiją. Skaudžia įtaka įvardijamas susidūrimas su tam tikra

priešprieša, kai nepalaikomas vaiko pasirinkimas, o yra pasakoma „*ką tu čia sugalvojai, kokią tu čia nesąmonę sugalvojai*” (EM5).

Tyrimė dalyvavusios bei dalyvavę karjeros konsultantės ir konsultantai turi skirtingą patirtį rinkdamiesi savo studijas ir darbą. Kai kurioms ar kuriems tai buvo visiškai natūralu kalbėtis šeimoje, gauti tėvų patarimus, kaip „... *žinoma, apie šį savo norą kalbėdavausi su mama*”(EM2); kitoms / kitiems atvirkščiai, profesijos rinkimasis buvo „...*maištas prieš tėvų norus*” (EM2).

Šeima gali ir neturėti jokios įtakos, jei vaikas apsisprendęs ir savarankiškas, tuomet lemia jo vidinė motyvacija, poreikiai, savo ateities vizija ir pasirinkimai „...*mačiau save kaip dėstytoją, dirbančią universitete. Šeima- nebuvo įtakos, mokytojai – nebuvo...*” (EM7). Buvo „*pagėgiai, interesai, noras sukurti save pagal savo įsivaizduojamą įvaizdį*” (EM5). Arba savo profesinius pasirinkimus sieja su susiklosčiusiomis aplinkybėmis. Tačiau net ir tais atvejais, kai informantės ar informantai neigia šeimos įtaką (EM4, EM5), jie užsimena apie tai, kad renkantis profesiją labai trūko „*suorientavimo*”.

Visgi, šeima, renkantis karjerą, vaidina didelį vaidmenį čia, nes dažnai dar pasitaiko, kad namie sako, kad „...*čia moters darbas yra, pavyzdžiui, valgyti gaminti*“ (EM8). Tai jeigu tokius žodžius mergaitė girdi, natūraliai ji kitaip ir savo potencialą supranta. Dažnai gali būti, kad tokie girdimi komentarai ir replikos, gali net apriboti vaiko norą užsiimti kažkokia konkrečia profesine veikla ateity, nes jis tiesiog abejoja, kad tai tinkama jai ar jam yra.

Lyčių stereotipų susiformavimas. Tyrimo dalyvės ir dalyviai sutaria (EV3, EM4, EM5, EV6), kad stereotipai yra labai stiprus veiksnys tiek visuomenės gyvenime, tiek renkantis studijas, profesiją ar darbą. Pirmiausia tai yra praeities palikimas, kaip pastebi viena iš informančių:

„...nuostatos tai tokios dar iš praeities susiformavusios. Dar sovietmečio laikais buvo tokios nuostatos priimant į darbą, kad čia gal vyriška, nes daugiau fizinės jėgos ar ten kokia inžinerija. O jau vat socialinės kryptys, tai jau moterų sritis” (EM4).

Be to ir šeimose nuo pat mažens tėvai norom nenorom skiepija stereotipus. Yra namų darbai būdingi mergaitėms, o berniukams kitokie. Net pirkdami žaislus jie renka – mergaitei virtuvės komplektą, o berniukui mašiną. Šeima ir visuomenė kuria stereotipus. Jie suplanavę ir taip turi būti, kaip pažymi ekspertė „...*mergaitę konsultavau, kuri norėjo būti mokslininkė, bet tėvai norėjo mokytojos*” (EM1).

Iš artimiausios aplinkos ir tolimesnės formuojama nuostata „...*jeigu jau tu berniukas, tai tai kas mėlyna, tarsi tau labiau...kalbant apie aprangą, žaislus ir panašiai.*” (EV3).

Prie stereotipų formavimo prisideda tokie aplinkos elementai kaip žiniasklaida, žaislai, filmai. Kartais jie tiesiog formuojasi sąmoningai, net negalvojant, kad gali turėti sąsajas su karjeros rinkimusi ir savo vaidmens visuomenėje supratimu. Prie to labai prisideda ir mokykla bei ugdymo turinys, nes kaip teigia viena iš tyrimo dalyvių

„Liūdniausia, kad švietime dirba beveik vienos moterys ir manau, kad todėl mums ir sunkiausia išlipti iš tų stereotipų. Nes jeigu auginam jauną žmogų, tai nuo darželio iki mokyklos baigimo, nežinau kaip ten universitetuose, bet matom tą patį moterų vyravimą. Tarsi užprogramuotas toks modelis: taip yra, taip ir turi būti, taip ir paliksim...” (EM5).

Mokyklos ir pedagogų įtaka. Profesinis konsultavimas mokykloje priklauso nuo pačios mokyklos sprendimų ir veiklos, nuo mokytojų asmeninių savybių ir jų autoriteto, kaip pažymi ekspertė „*manau, kad labai daug įtakos turi tai, kokie žmonės tave supa kai augi*” (EM8). Jei mokykloje yra profesinis informavimas, vyksta klasės valandėlės, moksleivės ir moksleiviai plačiau sužino apie įvairias specialybes, taip pat darbus, kuriuos galima dirbti baigus studijas.

Todėl kai kurie jau mokykloje yra tvirtai apsisprendę, kaip teigia ekspertė - „...*jau mokykloje žinojau, kad noriu būti mokytoja*” (EM8), kas kyla iš bendravimo su mokytojais ar mokytojais, jų darbo pavyzdžio ir asmeninių savybių, kurios patraukia, kaip kad teigia viena iš informančių jog jau „...*besimokydama mokykloje labai žavėdavausi mokytojų darbu*” (EM2). Pačių mokytojų pagalba moksleivėms ir moksleiviams pasirinkti ir patarti bei galėti pačiai ar pačiam nuspręsti ką nori, gali būti labai svarbi, kaip pabrėžia vienas iš tyrimo dalyvių „...*mokytis kas patiko, mokytojai, padėjo*” (EV6).

Tačiau kalbant apie mokymosi turinį ekspertės ir ekspertai yra gana kritiški, jos ir jie įžiūri nemažai stereotipų įtaką nukreipiant moksleives ir moksleivius į studijas, pateikiant pavyzdžius, ar užduodant užduotis. Vadovėliuose yra akivaizdžių stereotipų, o mokytojos ar mokytojai net nesusimąsto kokius pavyzdžius pateikia. Kaip kad pažymi viena iš eksperčių „*mergaitės – stereotipiškai valo dulkes... matematikoje labai daug tokių stereotipinių pavyzdžių*” (EM2). Net ir tai, jog į matematikos olimpiadas siunčiami dažniausiai berniukai, akivaizdžiai stereotipinis mąstymas. O dar kai ateini į mokyklą ir matai vien moteris mokytojas, tai irgi natūraliai lemia vyriškų ir moteriškų profesijų susiformavimą.

Ekspertės ir ekspertai pažymi, jog profiliavimas mokykloje gali būti neigiamos įtakos pavyzdys todėl, kad kaip pastebi ekspertė (EM2) vyresnėse klasėse vykdant mokinių profiliavimą į humanitarinius ir realinius profilius, mokykloje būdavo kalbama, berniukai vis tiek norės rinktis inžinerines profesijas, tai reiškia egzaminų reiks iš realinio profilio, na, o mergaitės tai socialinės rūpybos srityje, švietimo srityje. Jau tada, gal ir ne strategiškai tai vykdavo, tačiau vykdavo, na o dar tai, kad aplink „...*matai vien moteris mokytojas*” (EM2). Ir retai kada būna atvirkščiai „*siūloma berniukui, pvz., būti mokytoju*” (EM1).

Pastebima, kad yra pokyčių, atsiranda įvairių projektų, palaikančių įvairias iniciatyvas, skatinančių rinktis patinkančias profesijas, kurioms yra potraukis, tačiau deja, ekspertės ir ekspertai pripažįsta, kad vis dar dažnai ir mokytojos ar mokytojai, ypač vyresnio amžiaus, turi išlikusius stereotipus ir pakomentuoja vaikų svajones apie būsimą profesiją kaip įmanomas ar neįmanomas. Ir, pirmiausia, gal net nėra būtina keisti mokymų turinio.

„*Bet mokytojai patys turėtų akcentuoti, jog, pavyzdžiui, yra ir žymių lietuvių moterų pilotų, inžinierių, moterų gydytojų ar vyrų mokytojų. Tai čia svarbu, kad kiekvienas pedagogas pats kritiškai žiūrėtų į savo turinį ir pagalvotų kaip informaciją pateikt nesivadovaujant stereotipais* > (EM8).

Visgi dauguma tyrime dalyvavusių karjeros eksperčių ir ekspertų pažymi nepakankamą mokyklos, mokymo turinio įtaką profesijos ar studijų srities rinkimuisi, nes ekspertė pabrėžia „*Mokyklos įtakos taip pat nėra*” (EM5). Ekspertės ir ekspertai pasigenda platesnio požiūrio ir didesnės pagalbos renkantis profesiją, nes kaip teigia viena iš informančių.

„*Trūko tuomet dar kažkokio suorientavimo. Tokių dalykų net nebuvo. Auklėtoja atnešė kažkokį žurnalą ir pasakė „vaikai, pažiūrėkit ir išsirinkit kur norit stoti” ir taip „suorientavo”* (EM4).

Net jei nėra akcentuojama moteriškos ar vyriškos profesijos, tokio profesinio konsultavimo tikrai nepakanka.

Viešojoje erdvėje kuriamas įvaizdis. Ekspertės ir ekspertai pastebi, kad viešojoje erdvėje: žiniasklaidoje, medijose, kuriamas profesijos įvaizdis yra svarbus veiksnys renkantis profesiją. Kaip pastebi vienas iš tyrimo dalyvių „*kitas iš veiksmių medijos, gal net labiau filmai...Pagrindiniai herojai yra vyrai, mergaitės labiau pasyvios ar pan.*” (EV3). Tokiu būdu visuomenė formuoja nuostatą, kaip jos nariai turi elgtis norėdami pritapti, būti tinkamais visuomenės nariais.

Jei aplinkiniai, šeima, žiniasklaida kalba arba net pasyviai demonstruoja, kad vyras „...yra šeimos maitintojas, o moteris prižiūri vaikus“ (EV2) arba apie moterų ir vyrų skirtingas galimybes darbo rinkoje, tai neabejotinai veikia ir daro įtaką ne tik renkantis studija, profesiją, bet ir pretenduojant į konkrečią darbo vietą. Kaip pabrėžia karjeros konsultantė

„Jeigu aplinkiniai dažnai kalba apie tai, ką gali dirbti moterys, o ką vyrai, tai vaikams iškart formuojasi toks požiūris, kad galiu būti, pavyzdžiui, tik mokytoja arba tik vairuotojas“ (EM8).

Tačiau atsiranda ir pozityvių poslinkių, diskusijų žiniasklaidoje, televizijos ir radijo laidose, kai aptariamos kuriamo įvaizdžio klaidos, kai bandoma rasti balansą tarp vyrų ir moterų karjerų, skatinama pramušti „stiklo lubas“, siekti vienodo atlygio už vienodai atliekamą darbą. Ir, jei anksčiau, aukštosiose mokyklose, nepriklausomai vyras ar moteris ant studentės diplomo pasirašydavo „Rektorius“ ir visur kreipiniuose, anketose, dokumentuose buvo naudojama vyriška giminė, tai dabar, kaip pastebi informantė *„bent jau ant diplomų pasirašo Rektorė, ir įvardijama studentė, pretendentė, yra žiniasklaidoje aptariamos klaidos ir geros patirtys“ (EM7).*

Pozityvius poslinkius žiniasklaidoje, socialiniuose tinkluose, medijose pastebi ir kitas ekspertas *„Nors jau tas balansas gal atstatinėjamas, nes ir mergaitės tampa pagrindiniais herojais“ (EV3).* Ekspertės ir ekspertai pastebi, kad vis dažniau matomi viešojoje erdvėje netradiciniai profesiniai pasirinkimai, kaip pavyzdžiui vis dažniau pristatomi vyrai kulinariai ar šefai, pasiekę labai daug savo srityje. Akivaizdu, kad viešojoje erdvėje kuriamas įvaizdis yra vienas iš veiksnių, kuomet reikia pasirinkti profesiją ar studijų programą.

2.4. Karjeros konsultančių ir konsultantų vaidmuo jaunimo karjeros pasirinkimuose renkantis netipines lyčiai profesijas

Analizuojant karjeros konsultančių ir konsultantų vaidmenį jaunimo karjeros pasirinkimuose renkantis netipines lyčiai profesijas išskirtos trys kategorijos:

- konsultančių ir konsultantų vaidmuo mokant ir mokantis;
- tyrimai, gerieji pavyzdžiai;
- tiesioginis darbas su jaunimu.

Karjeros konsultančių ir konsultantų vaidmuo mokant ir mokantis. Karjeros konsultančių ir konsultantų vaidmuo jaunimo karjeros pasirinkimuose renkantis netipines lyčiai profesijas reiškiasi per tėvų, vaikų, darbdavių mokymus, o taip pat pačių karjeros specialistų ar specialistų mokymąsi. Pirmiausia reikia mokymų jaunimui, nes kaip teigia viena informančių *„mokymai labai reikalingi, nes reikia pagalbos padedant rinktis, susisteminti informaciją, ... bet ir svarbiausia savęs pažinimas“ (EM1),* taip pat moksleivėms ir moksleiviams sudaromos galimybės atlikti karjeros pasirinkimo testus, nustatyti savo stiprybes, interesus. Tačiau taip pat svarbu kalbėtis ir su kitomis grupėmis: mokytojais ir mokytojais, tėvais, darbdavėmis ir darbdaviais. Kaip teigia viena iš mokymus vedanti tyrimo dalyvių:

„Kalbam apie šiuolaikines karjeros teorijas, apie savęs pažinimą, karjeros planavimą, karjeroje neliko vertikaliosios karjeros, o liko horizontalioji, susijusi su asmens planais, Tu gali keisti daug kartų per gyvenimą“ (EM7).

Tai padeda suprasti, kad galima, mokytis iš patirties, praktikos ir susikurti savo karjerą mokantis savaiminiu ar neformalioju būdu, susirenkant gebėjimų rinkinį, reikalingą darbo vietai.

Mokymai apima taip pat ir individualias bei grupines konsultacijas, pažintinių vizitų pas darbdaves ir darbdavius organizavimą, sutarčių sudarymą, renginius. (EM5). Žinoma, ne visos ar visi karjeros konsultantės ar konsultantai dirba su darbdavėmis ar darbdaviais, bet mato tai kaip siekiamybę ir svarbų klausimą, kai tai susiję su netipinėmis lyčiai profesijas, kaip pažymi vienas

iš informantų „Jeigu mano galioj būtų, tai aš norėčiau pokalbius turėti su darbdaviais. Kaip jie mato ir vertina kintančią ar apskritai ją mato” (EV3).

Na, o jaunimui svarbu organizuoti išvykstamas keliones susipažinti su skirtingomis įstaigomis, taip pat vizitus į profesines mokyklas, kad turėtų galimybę susipažinti su įvairiomis profesinėmis galimybėmis.

Tyrimai, gerieji pavyzdžiai. Visuomenei, darbdavėms ir darbdaviams, karjeros konsultantėms ir konsultantams svarbu turėti tyrimais grįstus įrodymus ir gerąsias patirtis apie netipines profesijas, karjeros planavimą, kaip teigia viena iš tyrimo dalyvių

„tarkime apie jaunų šeimų karjeros klausimus, kuomet gimsta vaikelis ir kaip tuomet šeimoje vyksta vaidmenų pasiskirstymas vykdant išipareigojimus šeimoje, derinant šeimos poreikius bei darbinę veiklą ir planuojant karjerą” (EM2).

Karjeros konsultantės ir konsultantai turi prisiimti įtvirtintų stereotipų laužytojų vaidmenį, stengtis parodyti, ar pademonstruoti per tyrimus, kad nėra vyriškų ar moteriškų profesijų, kad visos nuostatos formuojasi nuo mažumės, todėl svarbu, kad vaikai mokyklose, darželiuose matytų lyčių balansą. Kaip teigia ekspertė

„Manau, kad geriausias pavyzdys tu stereotipų laužymui, tai realus pavyzdys. Pavyzdžiui, moteris fūristė, kur išivaizduojam, kad tik vyrai vairuoti gali, ar darželio auklėtojas, kas beveik nematoma...” (EM4)

Tiesioginis darbas su jaunimu. Savo pagalbą renkantis profesiją, karjeros specialistės ir specialistai mato kaip „pagalba rengiant CV, pagalba ruošiantis pokalbiui su darbdaviu” (EM5). Tačiau ne tik tai, o ir pagalba padėti suvokti, teisingai pasirinkti, skaičiuoti, palyginti alternatyvas, tuomet lytiškumas nėra svarbiausia, o ugdyti kritiškai mąstančią sąmoningą asmenybę „Akcentas ne ant lytiškumo, o ant kritinio mąstymo” (EV6). Siekti parodyti, kad reikia kritiškai mąstyti, išvelgti ir ieškoti perspektyvų ir galimybių, o ne riboti save įsitikinimais.

Tačiau ekspertės ir ekspertai taip pat pastebi, kad karjeros konsultančių ir konsultantų darbas ir profesija yra nepakankamai įtvirtinta, kad reikia labiau įtakoti švietimo politiką, patvirtintą karjeros specialisto standartą, o ne tik rengti projektus, kurie pasibaigia, kaip sako informantė „karjeros tema ir profesija ilgą laiką buvo traktuojama kaip nereikalinga, ..., nes tik projektuose, o ne reguliarus darbas” (EM 7). Reikėtų, kad konsultavimas vyktų karjeros centruose, kur visi galėtų kreiptis, o profesionalūs konsultantai gebėtų padėti jaunimo karjeros pasirinkimuose renkantis tiek tipines tiek netipines lyčiai profesijas.

IŠVADOS

1. Grupinės diskusijos su jaunimo grupe metu identifikuoti veiksniai darantys įtaką studentų ir studentų profesijos pasirinkimui bei pasiūlytos galimos įgyvendinti priemonės, galinčios padėti renkantis netipines lyčiai profesijas ar ištraukiant į netipines lyčiai darbo sritis.

1.1. Tyrimo rezultatai parodė, kad renkantis profesiją jauni žmonės neretai susiduria su sunkia dilema, kaip teisingai ir kokią profesiją pasirinkti. Nors kaip vieną svarbiausių veiksnių renkantis profesiją tyrimo dalyvės ir dalyviai įvardija asmenines pažiūras, tačiau akivaizdu, kad jų susiformavimui ar galutinio sprendimo priėmimui svarbi tėvų, artimųjų, draugų nuomonė, atskirų pedagogų ar pedagogų, taip pat iš žiniasklaidos gaunama informacija.

1.2. Lyties aspektas kaip reikšmingas asmeniniam studijų pasirinkimui tyrimo dalyvių nebuvo akcentuojamas. Vyraujanti tyrimo dalyvių nuomonė, kad profesijos „lyties neturi“. Vis tik, nemaža dalis informančių ir informantų mano, kad vis dar egzistuoja situacijų ar jaunų žmonių, kuriems lytis dar daro įtaką profesijos pasirinkimui.

1.3. Vertinant tai, kokios profesijos vis dar yra labiau tipiškos „moteriškos“ ar tipiškos „vyriškos“ tyrimo dalyvės ir dalyviai buvo linkę vadovautis matomais pavyzdžiais iš savo aplinkos arba tai kas labiausiai matoma viešojoje erdvėje (žiniasklaidoje, filmuose ir pan.). Labiausiai „moteriškomis“ profesijos įvardijama apskaita ir buhalterija, grožio srities (kirpimas, kosmetologija, manikiūras ir pan.) veiklos bei slauga. Tuo tarpu, labiausiai „vyriškomis“ – chirurgija ir lėktuvų pilotavimas.

1.4. Tyrimo rezultatai parodė, kad nemaža dalis tyrimo dalyvių išskiriant tipiškas „moteriškas“ ar tipiškas „vyriškas“ profesijas, darbus veiklas, linkę vadovautis stereotipinėmis nuostatomis, nurodant kokios savybės reikalingos vieno ar kito darbo atlikimui. „Moteriškos“ profesijos dažniausiai apibūdinamos kaip reikalaujančios daugiau kruopštumo, atjautos, rūpinimosi kitais žmonėmis, mažiau atsakomybės. „Vyriškos“ profesijos įvardinamos kaip „rimtos“ ar „sunkios“, siejamos su daugiau atsakomybės, patiriant didesnę įtampą, reikalaujančios didesnės fizinės jėgos.

1.5. Labiausiai paveikiamomis priemonėmis jauniems žmonėms renkantis netipiškas lyčiai profesijas tyrimo dalyvės ir dalyviai įvardija (a) „gyvuosius pavyzdžius“, kurie turėtų būti matomi viešojoje erdvėje ir pasitelkiami kaip ugdymo priemonės, (b) auklėjimas nuo mažų dienų nenaudojant stereotipinių pavyzdžių, (c) reguliariai atnaujinama statistika apie netipinius lyčiai profesijų pasirinkimus, (d) mokslo ir studijų institucijų viešoji komunikacija, (e) pedagogų ir pedagogų bei visuomenės švietimas.

1.6. Tyrimo dalyvių nuomone dažniau netipines lyčiai profesijas renkasi merginos. Esmine to priežastimi įvardijamas istorinis kontekstas, didesnis moterų palaikymas iš visuomenės pusės. Tuo tarpu vyrai, pasirinkę netradicines jų lyčiai profesijas, mažiau palaikomi, jiems dažniau klijuojamos neigiamos etiketės.

2. Grupinių diskusijų su švietimo darbuotojais ir darbuotojais metu identifikuota galima jų įtaka jaunimui renkantis tipines / netipines lyčiai profesijas.

2.1. Mokykla gali, turi prisidėti ir prisideda, padėdama mokinėms ir mokiniams pasirinkti sprendimus dėl būsimų studijų, specialybių, profesijų, darbo. Apklausos dalyvių dauguma mano, kad mokytojos ar mokytojo pareiga nešališkai, objektyviai informuoti mokines ir mokinius, prireikus ir jų tėvus apie įvairias profesijas, specialybes, darbus. Informančių nuomone, mokytojos ar mokytojos vaidmuo profesijos pasirinkime gali būti patarimojo, padaršinojo pobūdžio, paliekant apsisprendimo laisvę pačiam jaunam žmogui.

2.2. Mokyklos, pedagogių ir pedagogų įtaka profesiniam konsultavimui nemaža dalimi priklauso nuo pačios mokyklos sprendimų ir veiklos, nuo mokytojų asmeninių savybių ir jų autoriteto. Į pedagogės ar pedagogo žodžius įsiklausoma, kai ji arba jis tampa – autoritetu, sektinu pavyzdžiu.

2.3. Mokykla yra tik vienas iš veiksnių, padedančių jaunimui priimti asmeninius sprendimus dėl studijų, profesijų, specialybių, darbo pasirinkimų. Ateidami į mokyklą vaikai atsineša tėvų, šeimos, visuomenės nuomonės, žiniasklaidos suformuotą požiūrį į tai, kas moteriška ar kas vyriška. Vaiko raidos eigoje per visą mokyklos tarpsnį galima išvelgti ir draugų, socialinių tinklų įtakos didėjimą ir nebūtinai tik neigiamą.

2.4. Pedagogių ir pedagogų nuomone didžiausią įtaką, renkantis netipines lyčiai studijas, specialybes, profesijas, darbus turi visuomenės nuomonė. Visuomenės nuomonę formuoja žiniasklaida, socialiniai tinklai. Viešinami gerosios praktikos pavyzdžiai žiniasklaidoje padrasina moksleivius ar moksleives norinčias ar norinčius rinktis netradicines savo lyčiai profesijas. Dauguma tyrimo dalyvių mano, kad profesijos pasirinkimui svarbus ir atlyginimų faktorius, profesijos ar darbo prestižas.

2.5. Spartesni pokyčiai renkantis netipines lyčiai profesijas, specialybes, pastebimi didžiuosiuose miestuose. Tyrimo dalyvių nuomone aktyviau ir drąsiau netipinius savo lyčiai pasirinkimus daro merginos.

2.6. Esamas karjeros ugdymo modelis nėra aprūpintas pakankamais laiko ir žmogiškaisiais išteklių, todėl funkcionuoja nesistemiškai. Sistemingos veiklos, skirtos karjeros ugdymui, nepakankamumą minėjo didžioji dalis švietėjų. Išskirta atskirų karjeros konsultantų mokyklose, specialiai tam skiriamo laiko bei periodiškumo, paskirų efektyvių ir pasiteisinusių iniciatyvų tęstinumo stoka. Todėl ir lyčių stereotipų nulemtų studijų, profesijų, specialybių, darbų pasirinkimų pokyčiai vyksta lėtai, nors ir teigiama linkme.

2.7. Tyrimo dalyvės ir dalyviai pasigenda platesnių galimybių moksleivėms ir moksleiviams ir susipažinti su gerąja praktika, bendrai praktine veikla, o tai sąlygojama nepakankamo bendradarbiavimo su verslo organizacijomis.

2.8. Ne visos mokyklos turi atskirą karjeros konsultantą. Neretai ši karjeros konsultavimo funkcija priskiriama klasės auklėtojai ar auklėtojui, ar apskritai mokytojai ar mokytojai šalia pagrindinių pareigų, tam neskiriant atskiro laiko. Todėl karjeros konsultavimas vyksta priešokiais, neperiodiškai, atitinkamai, lyčių lygybės aspektams laiko skirti įmanoma ribotai.

3. Individualaus interviu su ekspertėmis ir ekspertais, rezultatai demonstruoja jų nuostatas ir galimą įtaką jaunimui renkantis ar / ir nukreipiant jaunimą į tipines /netipines lyčiai profesijas bei darbo sritis.

3.1. Tyrimo dalyvės ir dalyviai mano, kad lytis neturi būti kriterijus renkantis profesiją. Kai kurios savybės yra būdingos moterims ar vyrams, tačiau įvairioms profesijoms svarbiau savybių rinkiniai, o ne konkreti viena moters ar vyro savybė. Svarbiau yra interesas, vertybinis aspektas, talentas, asmeninės savybės. Svarbiausia yra atpažinti kas asmeniui tinka ir patinka, kokias savo stiprybes pastebi, kas labai domina, apie ką įdomu skaityti ar domėtis plačiau.

3.2. Ekspertės ir ekspertai, karjeros konsultantės ar konsultantai prisiima įtvirtintų stereotipų laužytojų vaidmenį, stengiantis parodyti, ar pademonstruoti duomenimis, statistika, tyrimais, kad nėra vyriškų ar moteriškų profesijų, kad visos nuostatos formuojasi nuo mažumės. Pasitelkiami tyrimais grįsti įrodymai ir gerosios patirtys apie netipines profesijas, karjeros planavimą.

3.3. Mokyklos psichologės ar psichologai, karjeros konsultantės ar konsultantai gali, turi prisidėti ir prisideda padėdami mokinėms ir mokiniams pasirinkti būsimą profesiją, specialybę. Tam pasitelkiami įvairūs metodai: psichologiniai testai, gyvieji gerosios praktikos pavyzdžiai, apsilankymas konkrečiose organizacijose.

3.4. Viešojoje erdvėje (filmuose, žiniasklaidoje, medijose) kuriamas moters ir vyro įvaizdis yra vienas iš veiksnių, kuomet reikia pasirinkti profesiją ar studijų programą. Praeities palikimas, stereotipai yra labai stiprus veiksnys renkantis studijas, profesiją ar darbą. Tėvai norom nenorom skiepija stereotipus, skirdami namų darbus, pirkdami žaislus. Mokyklos ugdymo turinyje, vadovėliuose vis dar sutinkamos stereotipinės nuostatos. Todėl įtaka gali būti daroma per tėvų, jaunimo, darbdavių mokymus, visuomenės švietimą, o taip pat pačių konsultančių ar konsultantų mokymąsi.

3.5. Informantės ir informantai teigiamai vertina galimybes tobulinti savo kvalifikaciją, įskaitant lyčių lygybės klausimais, per suaugusiųjų neformaliojo švietimo sistemą. Tačiau kursų, mokymų kokybė turėtų būti aukšto lygio tiek turinio, tiek organizacine prasme.

3.6. Pagalba, kurią nuolat savo praktikoje jauniems asmenims teikia karjeros specialistės ar specialistai yra:

- rengti CV, ruošiantis pokalbiui su darbdaviu, padėti suvokti, teisingai pasirinkti, palyginti alternatyvas, tuomet lytiškumas nėra svarbiausia;
- ugdyti kritiškai mąstančią sąmoningą asmenybę, siekiant parodyti, kad reikia kritiškai mąstyti, įžvelgti ir ieškoti perspektyvų ir galimybių, o ne riboti save įsitikinimais;
- demonstruoti galimybes mokytis iš patirties, praktikos kaip susikurti savo karjerą mokantis savaiminiu ar neformaliojo būdu, susirenkant gebėjimų rinkinį, reikalingą darbo vietai.

3. REKOMENDACIJOS

Politikams ir institucijoms

1. Atlikti teisės aktų, reglamentuojančių ugdymo karjerai sistemą, poveikio vertinimą lyčių lygybės aspektu ir juos patobulinti tokiu būdu, kad šioje sistemoje būtų nuosekliai integruotos ir efektyviai įgyvendinamos lyčių lygybės nuostatos, visų pirma susijusios su lyčių stereotipų nulemtų studijų, profesijų, specialybių, darbų pasirinkimų eliminavimu ir skatinimu rinktis profesijas pagal norus, gebėjimus, nepaisant lyties.
2. Užtikrinti karjeros ugdymo modelio efektyvų funkcionavimą ir konsultacijų prieinamumą, nepriklausomai nuo gyvenamosios vietovės, aprūpinant pakankamai laiko ir žmogiškaisiais resursais. Parengti ir patvirtinti karjeros konsultanto-specialisto standartą, kuriame būtų integruotos lyčių lygybės nuostatos, sudarančios pagrindą lyčių stereotipų nulemtų profesinių pasirinkimų prevencijai.
3. Sistemingai ir kokybiškai tobulinti švietimo srities darbuotojų, karjeros konsultantų, užimtumo tarnybų konsultantų, žiniasklaidos atstovų, žurnalistų gebėjimus lyčių lygybės srityje, įskaitant gebėjimus atpažinti ir vertinti egzistuojančius lyčių stereotipus ir juos eliminuoti iš teikiamų konsultacijų, iš žiniasklaidos turinio, taip pat reklamos. Tam tikslui pasitelkti suaugusiųjų neformaliojo švietimo teikiamas galimybes, lyčių lygybės ekspertus, moterų nevyriausybinės organizacijos. Užtikrinti nuolatinę, į praktinį taikymą orientuotą metodinę pagalbą šiuo klausimu.
4. Organizuoti tęstines, sistemingas visuomenės švietimo ir informavimo kampanijas, skirtas stereotipinių nuostatų apie „tradiciškai vyriškas“ ir „tradiciškai moteriškas“ profesijas, specialybes, studijas, darbus poveikio mažinimui ir skatinančias visuomenę, šeimą, artimuosius padėti jaunimui rinktis darbus pagal savo savybes, talentus, norus, gebėjimus, pašaukimą, o ne pagal lytį, neatmesti patrauklios profesijos vien tik dėl stereotipinio jos vyriškumo ar moteriškumo. Formuoti visuomenės nuomonę, kad visus darbus sėkmingai gali atlikti ir moterys, ir vyrai.
5. Remiantis daugumos apklausų dalyvių išvalgomis, kad žiniasklaidoje populiarinamų gerosios praktikos pavyzdžių, socialinių tinklų, interneto dėka mergaitės drąsiau renkasi „tradiciškai vyriškas“ specialybes, nes tai tampa „madinga“, organizuoti tikslines informavimo kampanijas jaunimui, kurios ne tik toliau skatintų merginų netradicinius pasirinkimus, bet ir formuotų analogiškai teigiamą požiūrį į vaikinų netipinius lyčiai karjeros pasirinkimus.
6. Sistemingai viešinti, pasitelkiant moterų nevyriausybinės organizacijos, įvairias žiniasklaidos priemones, socialinius tinklus, reklamą ir pan., moterų sėkmės istorijas netradiciniuose moterims darbuose ir vyrų sėkmės istorijas netradiciniuose vyrams darbuose.
7. Užtikrinti mokymo programų, vadovėlių, kitos mokymo medžiagos turinio sistemingą stebėseną ir vertinimą pasitelkiant lyčių lygybės ekspertus, prireikus inicijuoti reikiamus pakeitimus, užtikrinančius lyčių stereotipų eliminavimą, taip užkertant kelią jų įtakai renkantis profesijas, specialybes, studijas, darbus.
8. Siekti didesnio vyrų pritraukimo į mokyklas, įskaitant galimybę pasinaudoti specialiosiomis laikinosiomis priemonėmis, nurodytomis Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme. Mokytojo darbas stereotipiškai tapatinamas su moterišku darbu. Daugiau vyrų mokytojų mokyklose *inter alia* pasitarnautų mokiniams kaip gerosios praktikos pavyzdys, gyvas įrodymas, kad mokytojas – lyčiai neutrali profesija.
9. Bendradarbiaujant su Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, universitetais, kolegijomis, profesinio rengimo mokyklomis, lyčių lygybės ekspertais parengti ir įtraukti į aukštųjų ir

profesinių mokyklų rengiamų specialybių ir profesijų pristatymų turinį aiškia žinute, paremtą tyrimais grįstais įrodymais ir absolventų sėkmės istorijomis, kad mokytis, studijuoti, o vėliau sėkmingai dirbti pagal įgytą specialybę, laikoma „tradiciškai moteriška“ ar „tradiciškai vyriška“, gali ir merginos, ir vaikinai.

10. Bendradarbiaujant su mokyklomis ir verslo organizacijomis gerinti sąlygas ne tik miestų, bet ir kaimų mokyklų mokiniams susipažinti su praktine veikla įvairiose įmonėse, ypač kur „tradiciškai vyriškus“ darbus atlieka moterys ar „tradiciškai moteriškus“ – vyrai.
11. Inicijuoti ir remti Lietuvos ir užsienio šalių gerosios praktikos pavyzdžių, padedančių šalinti lyčių stereotipus renkantis studijas, profesijas, specialybes rinkimą, kaupimą ir viešinimą mokykloms, karjeros ugdymo centrams. Skatinti jų taikymą ir gerosios praktikos apsisikeitimus tarp mokyklų.
12. Atsižvelgiant į apklausų dalyvių pastebėjimus, kad darbo rinkos segregacijai pagal lytį, nulemtai lyčių stereotipų, mažinti svarbu ne tik skatinti merginas ir vaikus rinktis darbą pagal gebėjimus, talentus, norus, bet ir užtikrinti atitinkamą darbovietės kultūrą, kad, pvz., moteris, pasirinkusi netradicinį moterims darbą, nepatirtų psichologinio diskomforto, tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos darbo sąlygų atžvilgiu, įskaitant karjeros galimybes ir atlyginimą, skatinti socialinius partnerius (darbdavius, profesines sąjungas, darbo tarybas) efektyviai įgyvendinti Darbo kodekso 26 straipsnio nuostatas, ypač susijusias su lyčių lygybės planų darbovietėse efektyviu įgyvendinimu, o taip pat Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo nuostatas.

Švietimo ir darbo rinkos ekspertams

1. Sistemingai ir nuosekliai tobulinti kvalifikaciją ir ugdyti gebėjimus (pvz., dalyvaujant lyčių lygybės mokymuose, mokymuose, kitose suaugusiųjų neformaliojo švietimo veiklose) atpažinti ir vertinti lyčių stereotipus ir jų pasekmes, siekiant eliminuoti lyčių stereotipų multiplikavimą savo darbinėje veikloje.
2. Pasitelkiant savistabos metodus ir gebėjimų stiprinimo mokymuose įgytas žinias siekti eliminuoti lyčių stereotipus iš teikiamų konsultacijų turinio, dalykinės kalbos, kitų įprastinės darbinės veiklos formų.
3. Domėtis gerosios praktikos pavyzdžiais, padedančiais eliminuoti lyčių stereotipais grįstus profesijų, specialybių, studijų, darbo pasirinkimus, keistis gerosios praktikos pavyzdžiais su analogišką veiklą vykdančiais ekspertais.
4. Konsultuojant jaunimą dėl profesijų, specialybių, studijų, darbo pasirinkimų, pasitelkiant tyrimais pagrįstus įrodymus apie ir gerosios praktikos pavyzdžius – moterų, pasirinkusių netradicines moterims profesijas, specialybes, darbą sėkmės istorijas ar vyrų sėkmės istorijas netradicinėse vyrams veiklose, parodyti, kad nėra vyriškų ar moteriškų profesijų, didžiąją daugumą darbų gali atlikti ir vyrai ir moterys, profesinius pasirinkimus turi lemti gebėjimai, asmens savybės, talentai, o ne iššakniję lyčių stereotipai.
5. Bendradarbiaujant su darbdaviais, ieškančiais darbuotojų, ypač „tradiciškai vyriškiems“ ar „tradiciškai moteriškiems“ darbams, nevengti rekomenduoti abiejų lyčių atstovus, turinčius reikiamas darbams atlikti kompetencijas.
6. Teikti nešališką lyčių atžvilgiu pagalbą jaunimui ir darbo ieškantiems asmenims renkantis profesiją, rengiant CV, ruošiantis pokalbiui su darbdaviu, padėti darbo ieškantiems moterims ir vyrams suvokti, kad sėkmė darbe priklauso ne nuo asmens lyties, o nuo asmens gebėjimų, asmeninių savybių, padėti palyginti alternatyvas ir pasirinkti tinkamiausią pagal gebėjimus, kompetencijas, asmenines savybes būsimo darbo variantą, nepriklausomai nuo lyties.

Švietėjams, jaunimo darbuotojams

1. Konsultuojant dėl profesinių pasirinkimų padėti mokiniams pasirinkti profesiją, studijas, specialybę pagal jo gebėjimus, žmogiškąsias savybes, nepriklausomai nuo lyties. Veiksmingais metodais laikomi paskatinimas, padrąšinimas, konkrečių pavyzdžių, sėkmės istorijų pateikimas, galimybė apsilankyti darbovietėse, kur „tradiciškai vyriškus“ darbus sėkmingai įvaldę moterys, ar „tradiciškai moteriškus“ – vyrai.
2. Aktyviai kviesti į mokyklas asmenis (pvz., mokinių tėvus, gimines, alumnus), galinčius tinkamai pristatyti savo darbą, ypač nebūdingose atitinkamai lyčiai srityse, pvz., vyrus - mokytojus, socialinius darbuotojus, notarų, kirpėjus, floristus ir pan., moteris - fizikas, policininkes, statybininkes, informacinių technologijų specialistes ir pan.
3. Tobulinti kompetencijas iš gebėjimus lyčių lygybės srityje, ypač gebėjimus atpažinti ir vertinti lyčių stereotipus ir jų pasekmes. Taikyti lyčių lygybės mokymuose, kitose suaugusiųjų neformaliojo švietimo veiklose įgytas žinias, savistabos metodus, siekiant eliminuoti lyčių stereotipus iš įprastinės darbinės veiklos turinio, įskaitant teikiamų konsultacijų turinio, pamokų ir kitos ugdymo veikos metu naudojamos kalbos ir pan.
4. Bendradarbiauti su įvairiomis darbovietėmis, verslo organizacijomis, profesinėmis ir aukštosiomis mokyklomis, siekti sudaryti galimybes mokiniams susipažinti su praktine įvairių įmonių, įstaigų, organizacijų veikla, ypač su atvejais, kai tradiciškai vyrišką darbą dirba moteris ir priešingai – „tradiciškai moterišką“ – vyras. Skatinti berniukus ir mergaites išbandyti ir atrasti save įvairiose praktinėse veiklose, nepaisant lyties.
5. Konsultuojant mokinius dėl profesijų, specialybių, studijų, darbų pasirinkimo pasitelkti informacines technologijas, patrauklias ir suprantamas jaunimui, taigi, paveikesnes.
6. Pasinaudojant lyčių lygybės mokymuose įgytomis žiniomis įsitikinti, ar profesinio tinkamumo testuose ir mokinių atsakymuose į testų klausimus nėra (nebūtinai akivaizdžios) sąsajos su lyčių stereotipų nulemtais pasirinkimais. Komentuojant testų rezultatus akcentuoti, kad profesinius pasirinkimus lemia gebėjimai, asmeninės savybės, talentai, bet ne lytis.
7. Padėti mokiniams geriau pažinti save. Pasigilinęs mokinys gali įžvelgti savyje anksčiau nepastebėtas savybes, kurios gali padėti padaryti teisingus, nepriklausomus nuo lyties, pasirinkimus. Padrąsinti nebijoti suklysti renkantis.